

ORTA ASYA TÜRK HİCVİNİN BİR ŞAHESERİ:*
Ahmedî'nin Telli Sazların Münâzarası¹

András J. E. BODROGLIGETI (Los Angeles)

Çevirenin sunuşu

Ahmedî, 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Doğu (Çağatay) Türkçesi şâirlerindedir.

Ahmedî'nin eseri, kısa bir mensur mukaddimeden sonra aruzun *müfteilün / müfteilün / fâilün* kalıbı ile yazılmış 130 beyitlik bir mesnevîdir. Bu mesnevî Tanbûre, Üd, Çeng, Kopuz, Yatugan, Rebâb, Gıcek ve Kingira gibi sekiz telli sazın birbirleri ile atışmasından oluşan bir münâzaradır.

Ahmedî'nin *Telli Sazların Münâzarası*'nin Rusça çevirisi ve tıpkıbasımı E. R. Rustemov tarafından 1963'te yayımlanmıştı.

* András J. E. Bodrogligeti'nin "A Masterpiece of Central Asian Turkic Satire: Aḥmadī's *A Contest of String Instruments*" başlığı ile *Ural Altaische Jahrbücher-Ural-Altai Yearbook*, 59 (1987) s. 55-88'da yayımlanan İngilizce aslından Türkçeye Doç. Dr. Ayşe Gül Sertkaya tarafından çevirilmiştir.

¹ Bu makale, Beşeriyet için Millî Teberruat ve California Üniversitesi Akademik Senatosu, Los Angeles tarafından desteklenen "Orta Asya Türklerinde İslâm" projesinin bir parçası olarak ortaya konuldu. İngilizce tercümenin ihtimamlı tashihi için proje editörü Dr. RALPH JAECKEL'e minnettarım.

Metnin transkripsiyonu, genel bir çevirisi ve bazı açıklama notları ile 1972'te Gönül Alpay tarafından yayımlandı.²

Kemal Eraslan Gönül Alpay'ın yayımından habersiz olarak Ahmedî'nin Münâzarasını 1986'da yayımladı.³ K Eraslan makalesinde Ahmedî'nin hayatı, eseri, eserinin dili ve imlâsı üzerinde durmuş, daha sonra transkripsiyonlu metin ile çevirisini vermiş, açıklama notlarından sonra da kelime ve işletme ekleri dizinlerini vermiştir.

Andras J. E. Bodroglıgeti de Gönül Alpay yayımından habersiz olarak Ahmedî'nin Münâzarasını 1986'da yayımlamıştır.⁴ Bodroglıgeti makalesinde münâzara türünü değerlendirmiş, metnin imlâsı ve dil özellikleri üzerinde durarak metnin küçük bir gramerini yapmıştır. Transkripsiyonlu metinden sonra da metnin edebî çevirisini vermiştir. Bodroglıgeti metni çevirirken edebî inceliklerin ifadesi için Dr. Ralph Jaeckel'in yardımını görmüş, ayrıca çevirisini 77 dip notu ile süslemiştir.

Bu üç yayında birbirinden farklılıklar vardır. G. Alpay metnin genel bir çevirisinden sonra metnin transkripsiyonu vererek kelime açıklamalarında bulunmuş, metnin gramer özellikleri, Türkiye Türkçesi'ne çevirisi ve kelime dizinini yapmamıştır. K. Eraslan metnin transkripsiyonunu ve beyitlere sadık kalarak metnin bire bir çevirisini vermiş, kelime dizinini yapmış, metnin gramer özelliklerini özel olarak değerlendirmemiştir. A. Bodroglıgeti Metni Türk edebiyatı içerisindeki yerine yerleştirmiş, metnin gramerini, transkripsiyonunu ve çevirisini yapmış, kelime ve ekler dizinini vermemiştir. Her üç yayımda da metnin tıpkıbasımı yoktur. Ancak bu üç yayın birbirini tamamlar niteliktedir.

Bodroglıgeti metnini Türkçeye kazandırmaktan maksadımız, Doğu Türkçesi eserleri üzerinde çalışan genç meslektaşlara gramer şablonu bakımından bir örnek vermek, ayrıca bir metni değerlendirmede ve çevirmedeki esasları göstermektir. Bu yüzden metnin çevirisinde yazarın devrik ifadesi mümkün olduğunca korunmuş, ayrıca Bodroglıgeti'nin metnin çevirisindeki ifadesini vurgulamak için mümkün olduğunca edebî kelimeler kullanılmış, yeni kelime kullanımından kaçınılmıştır. Öğrencilere ders metni olması için çeviriye metnin tıpkıbasımı tarafımdan eklenmiştir. Mütercim olarak metne yaptığım tek müdahale Bodroglıgeti'nin manzum metindeki **ve** okuyuşlarının vezni bozması bakımından Raportörlerin dileği doğrultusunda **u, ü; vu, vü** şekline çevrilmesidir. Ancak bu düzeltmeler metinde koyu renk dizilerek gösterilmiştir.

* * * * *

² Gönül Alpay, XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmış bir münâzara: Sâzlar Münâzarası", Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi, *Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, X, Ankara, 1972, s. 99-132.

³ Kemal Eraslan, "Ahmedi. Münazara (Telli sazlar atışması)", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XX., İstanbul, 1986, s. 129-204.

⁴ András J. E. Bodroglıgeti, "A Masterpiece of Central Asian Turkic Satire: Ahmadi's A Contest of String Instruments", *Ural-Altai Yearbook*, 59 (1987), s. 55-88.

Son dönem batının, Sovyetler Birliği'nin Türk ve Tacik edebiyatlarında görülen yeni bir millî bilincin yükselişini inceleme çabaları, Sovyet Orta Asyası Türk ve Taciklerinin modern millî edebiyatlarında,⁵ bir grup ortaçağ Türk belgesinin, edebî mirasın teşekülünde belirleyici bir rol oynadığını gösterir. Bu belgeler klâsik edebiyatın çoğunlukla mütevazı ve popüler tabakasındandır ve halk kültürü ile yakından bağları vardır.

İçtimaî münekkit ve hicviyecilerin nesillerine ilham vermiş bir tarz çalışma olan Ahmedî'nin *Telli Sazların Münâzarası* bu belgelerin en iyi örneklerinden biridir. Konuşma dili tarzında tertiplenmiş, dünyevî mizacın içtimaî bir konusunu inceleyen, deyimlerle dolu ama bilgiç üsluptan uzak bir dil kullanan Ahmedî'nin bu çalışması, kendi döneminin asık yüzlü ve köhneleşmiş sufi edebiyatından ayrılan canlandırıcı bir yeniliktir. Yazar, müşahedenin keskin gücünü, zekânın inceliğini ve iyi bir mizah anlayışını gözler önüne serer. Onun şiiri, ortaçağ dindışı Türk Edebiyatının iktidarını, içtimaî tenkitlerin vasıtası ile ortaya koyar.

Ahmedî'nin eseri bir *münâzara*, bir mübahese şiiri, muhtemelen Farsça kökenli ama Araplar ve Türkler arasında da teveccüh bulan bir edebî tarzdır. Bir mübahese şiirinde her muhasım; şekil, fonksiyon, hüner, icra, içtimaî önem bakımından mükemmelliğini kendini methedip hasmını karalama yoluyla ispat için elinden gelenin en iyisini yapar. Bu düzen, şâire kendi hünerini göstermek ve daha önemlisi, görüşlerini anlatma için bir fırsat sağlar.

Münâzara tarzı Türk Edebiyatında takriben onbirinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Onun izlerini Kâşgarî'nin *Dîvânü Lügati't-Türk'*ünde buluruz.⁶ 23 dörtlük, lugat girişlerindeki izahlar gibi düzenlenmiştir. Bunları derleyip yayımlayan Özbek şair ve dilcisi Fitret, bu

⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. A. J. E. BODROGLIGETI, "The Relevance of Classical Central Asian Turkic Literature to the Understanding of the Cultural History of the Turks of Central Asia", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül, 1985. Tebligler II, Türk Edebiyatı. Cilt I*. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985 s. 37-44.

⁶ Tıpkı basım Türk Dil Kurumu tarafından Yayımlandı *Divanü Lügât-it Türk Tıpkıbasımı*, Ankara, Alâeddin Kral Basımevi, 1941.

dörtlülere *Yaz ve Kışın münâzarası* başlığını verdi.⁷ Aḥmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'i de bu tarzda en az bir şiir ihtiva eder. Başlığı yoktur ama *Cennet ve Cehennem münâzarası* olarak adlandırılabilir.⁸ Sâ'dî'nin *Sancak ile Örtü arasındaki münâzara*'sı ve Gülistân'daki⁹ zenginlik ile kudretin hasmı ile müzakeresinin ilk Türkçe adaptasyonları Orta Asya Türk Edebiyatının bir parçası olmuştur.¹⁰ Onbeşinci yüzyıldan itibaren, Orta Asya'da bu tarzın ilk ortaya çıkıp gelişmesiyle bize üç önemli şiir intikal etmiştir: Yûsuf Emîrî'nin *Beng ü Bade*'si,¹¹ Yakînî'nin *Ok ve Yayın münâzarası*¹² ve Ahmedî'nin *Telli sazların münâzarası*.

Ahmedî'nin münâzarası'nın Londra, British Museum, Ad. 7914, varak 321b-328b'de bulunan yegâne yazması ortaçağ Orta Asya Türk Edebiyatı öğrencilerinin dikkatlerini çekmiştir.¹³

⁷ Fıfret, *Eng eski Türk edebiyatı numuneleri. Edebiyatımızning te'rifi için materiallar*, Semerkand-Taşkent, Üzbekistan Devlet neşriyatı, 1927, s. 18-38.

⁸ K. Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1983. Şiir numarası LXV şu mısra' ile başlar: *Behişt dōzeh talaşur talaşmakda beyân bar* "Cennet ve cehennem münazarası var. Bu münazarada bir tebliğ var".

⁹ J. Platts, *The Gulistân of Shaikh Muşlihu'd-dîn Sa'dî of Shîraz*, London; Kagan Paul, Trench, Trubner & Co., 1871. Sa'dî'nin *Munâzara-i Sa'dî ba mudda'îdar beyân-ı tavangârî va darvêşî*, 7. bölüm, s. 136-143'de, *The Contest of the Flag and the Veil* (=Bayrakla sancağın münazarası), 2. bölüm, s. 68'de.

¹⁰ *Gülistân*'ın bilinen en eski Türkçe tercümesi, Sayf-i Sarâyî'nin *Gülistân bi't-turkî*'sidir. Leiden yazması, Üniversite Kitaplığı Cod. or 1553. Sa'dî'nin *Gülistân*'ının 14. yüzyıl Türkçe tercümesinin edisyon kritiği A. J. E. Bodrogligeti tarafından yapılmıştır: *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'dî's Gulistân: Sayf-i Sarâyî's Gülistân bi't-turkî*. Budapeşte, Macar İlimler akademisi Basımevi, 1969, 540 s.

¹¹ Yûsuf Emîrî'nin *Beng ü Çağır*, Londra yazması, British Museum, Add. 7914, s. 329-337. Krş. Rieu, *Turkish*, s. 291; J. Eckmann "Die tschaghataische Literatur", s. 319-321.

¹² Yakînî, *Ok yayınığ münâzarası*, Londra el yazması, British Museum, Add. 7914, s. 314-321 Krş. Rieu, *Turkish*, 291; J. Eckmann "Die tschaghataische Literatur", s. 321-323. Fahir İz tarafından yayımlandı. "Yakînî's Contest of the Arrow and the Bow" *Németh Armağanı*, Ankara 1962, s. 267-287.

¹³ Krş. Rieu, *Turkish*, s. 291.

Köprülü¹⁴ ve Thúry,¹⁵ Ahmedî ve çalışmalarını kısaca zikr ederler. Eckmann, münâzaranın detaylı bir özetini hazırlar ve yararlı filolojik açıklama verir.¹⁶ Rustemov, *15. yüzyıl Orta Asya Türk Edebiyatı* adlı eserinde,¹⁷ notlarıyla Rusça bir çeviri, bir şümüllü makale ve Londra el yazmasının tıpkı basımını yayımlar. Bu baskı daha geniş halk kitlesinin kullanımı için İngilizce tercümesiyle tespit edilmiş bir metin ihtiva eder.

Münâzara neticesine göre, münâzara şiirleri iki çeşittir. En tipik münâzaralar Kadı, Molla veya diğer otoritelerin önünde, rakiplerin uzlaşmasıyla sona erer. Ahmedî'nin şiiri bu gruba aittir. Diğer münâzara şiirleri bir taraftar diğerine galip gelince veya Ahmed Yesevî'nin *Cennet ve Cehennemün Münâzarası*'ndaki gibi kaybeden, hezimetini kabul edince, veya Yakînî'nin *Ok ve Yayın Münâzarası*'ndaki gibi kazanan zaferiyle övününce sona erer.

Birinci tür şiirlerde muhasımlar, uzlaşma hüsnüniyetlerine göre, iyi bir inananın, liderlerinin otoritesini ne suretle kabul etmesi gerektiğini ortaya koyarlar. Bu sonuçla şâir, münâzara boyunca toplumda muhalefeti yaymaya niyetlenmediğini gösterir.¹⁸

İkinci tür şiirde hiçbir uzlaşmaya varılmaz. Bir farklı grupta mağlup, Ahmed Yesevî'nin şiirindeki cehennemini yaptığı gibi, kade-rini ilâhî güce teslimiyetle kabul eder veya Sadî'nin *Sancak ile Örtü Arasındaki Münâzarası*'ndaki Sancak gibi galibe nasihat nokta-i nazarından bir fırsat verir.

¹⁴ Fuad Köprülü, *Çağatay Edebiyatı*, s. 294.

¹⁵ J. Thúry, *A középázsiai török irodalom*, Budapeşte 1904, s. 41.

¹⁶ J. Eckmann "Die tschaghataische Literatur", s. 323-324; J. Eckmann, "A Contest in Verse Between Stringed Instruments from the Chagatay Literature of the 15th Century", *UAS*, 23 (1963) s. 119-121.

¹⁷ E. R. Rustemov, *Uzbekskaya Poeziya*, s. 206-213 ve 299-320.

¹⁸ İnsanları birbiri aleyhine doldurmak, şeytandan kaynaklanan kötülüğün sebep olduğu durum olarak addedilmiştir. Krş. Şeybanî Han'ın bu konudaki düşüncesi onun *Risâle-i Ma'ârif*'indedir: *Vesvese-i Şeytân: yalğan sözlemek, yaman fikrler kılmak, kişini çakıştırmak ve uruşturmaq - munuñ menğizligler Şeytândın turur.* (3r: 2-4) Şeytan'ın kötü önerileri kişiyi yalanlar söylemek, kötü fikirler düşünmek, insanları birbirine düşürmek ve şeytan icadı şeylerle birbirleriyle savaştırmak gibi şeylere yöneltir.

Bir diğerk farklı grupta, hakim olan içtimai haksızlığı tasvir etmek için, mağlup, Yakini'nin *Ok ve Yayın Münâzarası*'ndaki gibi, muhalif kalır ve galiple arasındaki gerilimin halli mümkün değildir veya yatıştırılmaz.

Ahmedî'nin *münâzara* şiiri menşee, rütbe, görüntü, meslek veya marifet bakımından kendilerine yüksek değerk biçen ve diğerklerine saygı duymayanlara karşı yöneltilen bir içtimai yergi eseridir. Ahmedî'nin görüşüne göre böyle bir tavır yanlıştır. Bir topluluğun üyeleri, birbirine bağı ve muvaffakiyetle işbirliği içinde olmalıdırlar. Bir orkestra içindeki iyi müziğin sırrı, üyeleri arasındaki uyumdur. "Onlara üstün gelemezsin". Kibirli ve mağrur tambura, gerçek rütbesinin ve değerkinin sadece bir telli saz olduğı ve uyumlu bir orkestranın üyesi olma görevini yerine getirmesi hususunda, bir hatırlatma ile ikaz edilir.¹⁹

Ahmedî muhasımların kendi kendilerini tasviri ile onların başkalarının gözündeki imajları arasında keskin bir tezat yaratma tekniğini kullanır. Tezadı vurgulamak için, iki taraf hakkında mübalağalar yapar. Bu mübalağalı karikatüre vakur bir imaj nakli, eskisi istihza ve alay konusu olarak tasvir edilen ciddî tonun ani değışimi, bir dizi ciddî resmin altına müstehzi açıklama getirmenin tesirine benzer komik bir etki hasil eder. Bu teknik klâsik Farsçada *zebân-i hâl* denilen tavsif ve yeniden tanımlamadan gelişti, söylemeden anlaşılan imâ durumu, tavsifte veya klâsik eserin methiye bölümlerinde sıkça kullanıldı. İşte Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'inden bir örnek:²⁰

¹⁹ Ahmedî'nin hicviyesinin seviyesini ölçmeye yeterli çağdaş edebî delil yok. Zannediyorum onun mesajı Sa'dî'nin bütünüyle kucaklayıcı insan sevgisinin veya sufi şâirin kibrinin ve iki yüzlülüğünün kalıp hükümlerinin ötesine gider ve 15. yüzyıl Orta Asya muhitinin yapısını derinden yaralar. Mesela Tânbûra'nın Rebâb'a cevabında mürâî dervişler, 'Üd'a cevabında kibirli mollalar, Kopuz'a cevabında kendini beğenmiş şarkıcılar teşhir edilmiştir.

²⁰ Paris yazması. Bibliothèque Nationale, 312 Krş. Blochet I. s. 133. A Zajaczkowski tarafından tıpkı basımı yayımlandı. *Najstarsza wersja turecka Hüsrev u Şîrîn Oıtba* I. Bölüm *Metin*, II. Bölüm *Tıpkıbasım*, Varşova 1958, III. Bölüm *Sözlük*, Varşova 1961.

Zihî Rustam bilek Dahhāk-i şānī Ğalat aydım bar edgürek ma'ānī
Eger anlarda hōd bar erdise tāc Bağışlar sen üküş tāc kolsa muhtāc
 (Hacıeminoğlu, 180, 1-4)²¹

“Rüstem gibi güçlü pazuları ve Dahhak kadar güçlü olan selâm sana. / Fakat hayır, (yanıldım)²² daha iyi bir teşbih var. / Bu (şahların) her birinin kendilerine ait taçları olsa bile, / Sen cömertliğini gösterdiğin zaman, taçlı pek çok (şah) ihtiyaç sahipleri içinde olmak için yalvardı.”

Bu tarz yeniden tanımlamalar, klâsik yazarların sıkça kullandığı bir söz sanatı olan mübalağanın etkisini arttırmaya yarar. Methiyenin belli niteliklerini daha üst seviyelere yükselterek mübalağayı devam ettirirler. Halet-i ruhiyede de, ses tonunda da değişiklik yoktur. Yazarın övgüsü samimidir. *Münâzara* tarzında, tefsirde ton ve ruh hali değişir. Çoğunlukla yeni imaj, tezadı olduğu tasvirin bir parodisidir. İlâveten, alay şiire hiciv kabilinden tiz bir ses vermede gidişatta kullanılmıştır. Ahmedî'nin eserinde alay; muhasımlarının sosyal statülerinin veya orijin, fonksiyon ve şekillerinin tavsifinde kullanıldı. Keza aynı anlama gelen kelimeleri birlikte kullanma sanatı olan *paranomasia*'da kullanıldı.²³ Mamafih yazarın tekniğinin en önemli unsurları, soyut birleşimler, mübalağalı benzetmeler, ve karalayıcı tasvirlerdir.²⁴

Ahmedî'nin *münâzara* tekniğini açıklamak için tipik bir meseleyi ele alalım: Kopuz kendisini, deri kaplı ses aksettiricisiyle kısa boyunlu bir gitar, geleneğin tecrübeli ustadı, âşıkların yalın sesine taptıkları aşk bahçesinin bülbülü olarak tarif eder,²⁵ Onun gibi şarkı söyleyen başka birisi yoktur. O, bütün *mağâmlarda* aşkın sırlarını ifşa

²¹ N. Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul, 1968.

²² Edebî olarak: “yanlış söyledim”.

²³ En iyi örnekler: *Kingira*, telli saz ismidir ve *ingira-* (sen) “çatırdatabilir misin?” fiili; ve isim fiil olan *yatuğan*, Santurun adıdır ve isim fiil olan *yatuğan* “yerde uzanan kişi”, *çeng*, Arp'ın adıdır ve *barmaklar* “beş parmak” Farsça *çeng* ile aynı anlamdadır.

²⁴ Tanbûra'nın tavsifine göre telli sazlar çeşitli şekillerde ezilmiş veya makbul olmayan aşağı sınıf manzarasına dahil edilmişlerdir.

²⁵ Bu şiirde telli sazlar, şahsiyet verilmesinden sonra çoğunlukla erkek, ara sıra dişi cinsiyet sahibi olmuşlardır. Mamafih onların cinsiyeti hikâyede oynadıkları role uygun olarak değişir.

eder.²⁶ Elit kesimin favorisidir, genç prensler etrafında dolaşır, onun arkadaşlığını elde etmek isterler. Keskin zekâlı insanlar ona üstün gelmeye muktedir değildirler. Hizmetkârları seçkin gençlerdir. Seferşah Hoca onun hizmetkârlarının en muhabbetlisidir.²⁷

Uzun boyunlu bir mandolin olan Tanbûra, Kopuzun kibirli imajına meydan okur. O, Kopuz'u aleyhinde açıkça konuşması için kendisini daha fazla zorlamaması gereken münasebetsiz bir yalancı olarak addeder. Sonra Tanbûra, Kopuz'un iddialarını tekrar tefsir eder. Kopuz, diğer insanların yüksek sesle kendilerini methetmesine aldırmadığını söyler. Gerçi yüzüne sandala benzeyen bir örtü örter, O pek çok çocuğun nikâhsız annesidir ve bu sebepten dolayı bu genç insanları kendisi için talep eder. Onun şekli tabut tahtası gibidir, giden kervan ile ilerlemelidir. Ardında yalnızca ismi kalsa da bu yeter. Şeyhlerle tek birlikteliği midesine bir deri rapt edilmiş olan Sefer Şah Hoca'dır. Bu tür istihza, Orta Asya Türk hicvinin bir parçasıdır.²⁸

Seyf-i Sarayî'nin *Dünya Şairlerinin Tavsifi* şiirinde bunu daha mülâyim bir tarzda buluruz.²⁹ Babür, onu çok mülâyim olmayan tertipte Şeybanî Han'ın şâirâne hünerlerinin değerinde, Şâh İsmail ve Şeybanî Han'ın diplomatik mesajlarının meşhur değişiminde yapmış oldukları surette değerlendirmiştir.³⁰ Ahmedî, Yakînî ve Yûsuf Emîrî'nin 15. yüzyıl *münâzaralarında* benzersiz olan içtimaî tenkite

²⁶ İslâmî müzikte bir teknik terim olan *makâm* (çokluğu *makâmât*) kelimesi, geleneksel kalıplara bağlı olarak düzenlenmiş karakteristik motifler ve birtakım yüksek seviyede ses perdesinden mürekkep melodik bir yapıya delalet eder. Bu yedi ses perdelik bir derecelendirme içinde ifade edilebilir. Bu yapı vokalistler veya ferdi enstrümantalistlere donanım ve irticaları söylemede temel olarak hizmet eder. Orkestra icrasında makam eşlik eden enstrümanların girişinden evvel solo peşrev sırasında ortaya konur. Ahmedî'nin münazara şiirinde *makâm* icrasına pekçok doğrudan veya dolaylı referans bulacağız.

²⁷ Bu kişinin hüviyetini ispata muktedir değilim. İsim, tarihi kişiliğinden ziyade halk içinde popüler olan hocanın prototipine delalet edebilir.

²⁸ Gitarın deri kılıfına bir ima. Satır muğlaktır. "Sefer Şah Hoca onu hamile bıraktı" anlamına da gelebilir. 16 numaralı dip notuna bk.

²⁹ Antolojide 185b: 3-10 satırları için Seyf-i Sarayî'nin *Gülistan bi't-turkî*'sine bk.

³⁰ *Bâburnâme*, s. 328-329.

istihzanın katılımıdır.³¹ Gerçekte, bu şâirler 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı büyük Orta Asya Türk hiciv şairlerinin önde gelenleridir. (Mukîmî 1903, Furkat 1909, Niyâzî 1929 ve diğerleri)

Ahmedî'nin *münâzara* şiirinin yapısında bazı eşsiz özellikler vardır. Mukaddime nesirdir ve şiirin organik bir parçası değildir. O, Allaha şükriün kısa ifadesi besmeleyi³² ve eşit kısalıkta peygambere senâyı ihtiva eder. *Ammâ Ba'd*'dan³³ sonra mukaddime, yazar ve eseri hakkında bazı dikkate değer hususları ihtiva eder: Başlık, eserin sebebi ve yazarın metodu ile görüşleri derken yazar *münâzara* tarzında bir mütehasıs olarak ismen takdim edilir. Eserin geri kalanı manzumdur. Münazaranın kendisinden önce bir hikâyeye vardır: Yazar, hayli karanlık ve durgun tuhaf bir gecede kendisini ne kadar garip bir yalnızlık hali içinde bulduğunu anlatır. Bu bazı şeylerin sıradışı olması kurgusu, onun sorumlu tutulması gerektiği durumunu telkin eder.³⁴ Derken ani bir sese merak, onu telli sazlar arasındaki *münâzaraya* şahitlik ettiği bir meyhaneye götürür. Şiirin esas bölümü *münâzaranın* beyânına ayrılmıştır. Meydan okuyan sert, kavgacı *Ṭanbūra*'dır. O kuralları koyar ve muhaliflerinin sözlerine uygun bir cevap vermeye söz verir. Derhal yedi telli saz, ûd, telli sazların şâhı, çeng, uzun boyunlu Arp, Kopuz, Gitar; Yatugan, Santur; Rebab, solo Viyolin; Gıcak, Keman, ve Kingira, Kanun meydan okuyucuyla yüzleşirler. Birer birer kendilerini tanıtır, faziletlerini tebci ederler, *Ṭanbūra*'ya yönelik göz korkutan mülâhazalar veya bazı küçültücü

³¹ Haydar Mirza, *The Tarîh-i Raşîdî*, s. 232-233.

³² "Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla" ibaresi.

³³ Başlamak için (edebî: Her ne varsa ondan sonra gelir) Bu cümle eserin ana kısmından peygamber ve Allahın methiyesini ayırır.

³⁴ Bu görüş noktasından, İslâmî sofizm, nakledenin çeşitli istikrarsız kelimeler kullanma irtikapını prensipte kabul eder. Gece iptilâlarını icra yerine ümitsizliğe yönelir ve geceyi kaderine ağlamakla geçirir. Acemi dervişler için 14. yüz yıl el kitabı *Mu'înü'l-murîd*'e göre, bu onun dünyevî hissiyat tarafından ele geçirildiğinin işaretidir: *Takı nefis nişâmı şikâyet kılar / zikir kılgı yardım hikâyet kılar* (198a: 1) Şikâyetçi olduğu dünyevî hissiyat tarafından ele geçirilen kişinin temayüz eden diğer özelliğidir. Tanrıyı zikir etmek yerine, o hikâyeler nakl eder. Kur'an 73: 1-4 ile kabul edilen *tahaccud* duasını icrayı düşündüğü vakit, dışarı çıkar, bir meyhaneye uğrar ve müzik âletlerinin icrasını dinler (93 no dip notuna bk.)

neticeler çıkarırlar. Hemen her sazın sözünü Tanbūra'nın hiddetli ve yıkıcı cevabı takip eder. Zafer meydan okuyandan yanadır.

Münâzaranın sonunda, topluluk tamamiyle karışmıştır. Meyhanenin sahibi her nasılsa uyanır ve rekabet eden tarafları uzlaştırır. O, kabalığınan ötürü arkadaşı sazlardan özür dileyen Tanbūra'yı azarlar. Sahne, 14. yüzyıl Orta Asya Türk şâiri Horezmî'nin *Güneşin doğuşuna kaside*'sinde kullandığına benzer bir imaj ile tarif edilen ani değişimle kapanır:³⁵

Şubh-ı seher aştı şabâ yelini Sürdi Hutun hanı Habeş elini (328a:7)

(Seher sabahı sabâ rüzgârıyla barıştı. Hoten hanı Habeş ordusunu kaçmaya mecbur etti).

Londra el yazmasının *imlâsı* genel olarak yanlışsız ve uyum içindedir. Kelime köküyle ekleri veya işaretlemeleri, son takıların birleştirilmesini uygun şekilde belirtmiş olan bu yazıların tanziminde el yazısı tetkikleri mühim bir rol oynamıştır. Arap yazısında tefriki sağlayan noktalar kelime bazlıdır, yani noktalar bir kelimenin esas seslerinden ziyade kelimenin tamamının ortaya çıkmasına yardım ederler. Sonuç olarak *b* ile *y*'nin veya *c* ile *y*'nin Arap yazısındaki tefriki, *p* veya *c* için yapılan tefrike benzer şekilde gruplaştı; Tefriki sağlayan noktaların hepsi yazılmadığında kelimeyle ilgisi kalmaz öte yanda *s*'nin karakteri, *ş*'den altında üç nokta ile farklılık gösterir. İmlâda bazı hatalar mevcuttur. Londra el yazmasının imlâsının sıradışı bir özelliği standart klâsik Farsça ve Türkçe imlâsında temayüz ettirilmeyebilen izafet seslisi *i*'nin uzun yazılımının yer almasıdır. Meselâ, *menî bîçare* (*men-i bîçâre* için) zavallı ben (Kelime kelime: çaresiz olan ben, 328a:8) *kopuzî bî-çarâr* (*kopuz-i bî-çarâr* için) kararsız kopuz (324:6) vesaire.

Dil: Ahmedi'nin münazara şiiri Orta Asya Türkçesinin halk ağzının eğitici bir varyantı olarak yazılmıştır. Bu hem gramer hem de lugattaki kuvvetli Tacik-İran tesirini gösterir. Gramatik anlamda,

³⁵ Seyfi-i Sarayî'nin antolojisine bk (181a: 11):

Kaçtı Habeş çerigi 'adem kal'ası tapa / çıktı ise ufuk kınından şubh hançeri

"Sabah hançeri ufuk kınından çıktığı zaman Habeş ordusu geri çekildi ve yokluk kalesine erişti".

isimler ile sonraki talî pozisyonlarından ziyade ismin halleri; tavsifi fiillerden ziyade zarflar mühim bir rol oynar. İbareler büyük ölçüde şiveye uygun ve değişiktir. Kültürel ortam Türk-İran halk kültürünün çeşitli unsurlarıyla islâmîdir.

Şekil Bilgisi: İsim şekilleri ve hâl eki fonksiyonları: İsmi tamamlayan nesnelere şekillendirmede, hâl ekli isimler, isimlerin kombinasyonuna ve sonraki pozisyonlara tercih edilmiştir. Meselâ, *ķarnuŋġa ķoyġın elig* ‘ellerini göbeğine koy’ (323b:9) *ķarnuŋ ūstige ķoyġın elig* yerine. İyelik eki ile ismin datif hali *-a*, meselâ *firyādıma* ‘yardım çağırma’ (322a:7), *barķanġıza* ‘hepinize’ (323b:1), *zārūŋġa* istisnasıyla ‘hüzünlü (şarkılarıma)’ (324b:7) Lokatif eki *ķık-* ‘dışarı çıkmak’ fiili ile kullanılmıştır: *Çıktı ķarābātta ġavġā-i Cang* ‘(Yakındaki) meyhaneden kavga gürültüsü duyuldu’. (322b:5), *kel-* ‘gelmek’ fiili ile: *takallumda keldi* ‘(Yatugan) sohbete katıldı’. (325a:9). İki durumda akkuzatif hal eki *-ni* veya *-i* 3. teklik şahıslı pasif fiillere direkt objeler olarak hizmet eden isimle birlikte kullanılmıştır.³⁶ *Bu bir neķe avrāķı aķbāb iltimāsıdın rūdcāmanig arasında munāzara va mubāķaķa taķnif ķılındı.* ‘Arkadaşların ricası üzerine bu bir kaç sayfada, telli sazlar arasında bir münakaķa ve münāzara (adında bir eser) tertitledim’. (321b:7) *ve har sāznu özġe avķāf birle ‘alā ķadar-i ķāl ta‘rif ķılındı* ‘ve her sazı kendine has yapısına ve görünüşüne istinaden tanımladım’. (322a:1)

İsmi şekillerinin Farsça ekleri: Farsça çokluk eki *-ān* *baķķaġān* ‘çocuklar’da kullanıldı. (325a:5) isim ve sıfat tamlamalarında izafet *-i*’si sık sık vukû bulur. Arapça ve Farsça isimlere bağlanmış, gerçi istisna değildir, *yigit-i yaķķı* ‘yakışıklı genç’ (324b:11) Belgisiz isim eki *-ē* (*yā-i vaķdet*) aşağıdaki durumlarda vuku bulur, *har nafasē* ‘dakika be dakika’ (322b:7), ‘her dakika’ (325a: 11) *andak talazzuzē* ‘biraz sevinç’ (322a:1)

Edatlar: Aslî edatlar sıkça görülür. Tâlî edatlar seyrek; yazar hal ekleri yerine isimleri kullanır.

³⁶ J. Eckmann, *Ch. Manual*, s. 41.

Aslî edatlar: Eşitlik haline muadil gramatik rol dahilinde. *bigın* (1), *kebi* (11), *dek* (4), ve *teg* (4) mukayese ve teşbihleri ifade etmede kullanıldı. Mesela; *'ūd bigın* 'öd ağacının âteşi gibi' (323b:2), *hāmila hatun kebi* 'hamile kadın gibi' (323b:10), *meniñg dek* 'benim kadar' (sözlük anlamı: benim gibi') (325a:9) *sen dek* 'senin gibi' (327a:2) *Tanbūra teg* 'Tanbura kadar (sözlük anlamı: Tanbura gibi' (326a:7) *Tanbūra tegniñg sözi* 'Tanbura gibilerin sözü'.

Enstrümental hali muadil gramatikal rol dahilinde *bilä* (7) *birlä* (6) *bilän* (1) ve *ilä* (1) kullanıldı. Meselâ: *Davlat vä nuşrat bilä bolğıl ziyād!* 'Sihhatin ve başarın ziyâde olsun' (Sözlük anlamı: Âfiyet ve başarın ziyâde olsun) (328a:4), *ğayrat otı bilä* 'kıskaçlık ateşi ile' (327b:9), *Dā'im erür şāh bilän şuhbatım* 'Ben dâimâ Şahların refakatçısıyım' (Sözlük anlamı: şahlar ile) (324a:7), *Man-am faqr ilä 'ālīcenāb.* 'Ben fakirlik içinde en üst seviyedeyim' (326a:2).

Tâli edatlar: *Ara* 'arasında': *halä'ıķ ara* 'bütün yaratılanlar arasında' (323b:4); *ıçrā* 'iç': *bu ot ıçrā* 'ateş içinde' (yakmış olduğu) (327a:7); *cumla maķām ıçrā* 'bütün makamlarda' (324b:8); *üçün* 'için': *anıñg üçün mu* 'onun için mi?' (328a:2); *maskan üçün* 'ikametgâh elde etmek' (325b:2); *üzä* 'üstüne' *yer üzä* 'yer üstüne' (325b:2); *üzrā* 'üzerine': *uşbu maħall üzrā* 'hep birden' (327b:10).

Tali ön takılar: *Arasında* 'arasında' *rūdcāmanıñg arasında* 'telli sazlar arasında' (321b:7); *ıçındä* 'içinde': *kulba-i ihzān ıçındä* 'hüzün hânesi içinde' (322a:6); *ıçidä* (4) deyim: *sāz ıçidä* 'telli sazlar arasında' (326b:5).

Farsça öntakılar: *Az* '-dan/-den' *az guzāf* 'saçma şekilde' (323a:6) *az guzāf sözlä-* 'saçma sapan konuşmak' (327b:1); *ba* 'ile': *cāndın ba tang kel-* 'canından bezdirmek' (322b:5); *ba yak nāgahān* 'duraklamadan' (322b:8); *ba rāy-i Hudā* 'Allah aşkına' (325a:3); *sōy* '-e doğru': *sōy-i ħarābāt* 'meyhaneye' (322b:8); *tā* 'kadar': *tā kay* 'ne zamana kadar' (323a:6); *za* '-den/-dan': *za dast* 'elinden' (322b:9); *za tarīķ-i şavāb* 'uygunsuz üslûpta' (323a: 9).

İşaret Zamirleri: Nizami işaret zamirleri *bu* 'bu' ve *ol* 'şu' nun kuvvetli ifadesi olan variantı *uşbu* (3) 'tıpkı, aynı' ve *uşal* (7)

'tıpkısı, aynısı' sadece sıfat kabilinden kullanışta vuku bulur: Meselâ; *uşbu keçä* 'bu gece (Sözlük anlamı: aynı gece)' (328a:5); *uşal hâlda* 'bu durumda' (322b:5).

Zarflar: Başlıca zarflar: *Altın* '(senin) gerin(de), arkan(da)' (325a:9), *hargiz* 'asla' (326a:7), *ilgäri* 'ileri' (325a:6), *taşkarı* 'dışarı' (322b:1).

Sıfat durumundaki zamirler: *Āhir* 'en son' (328a:10), *dā'im* 'devamlı, sabık olarak' (324a:7), *h^waş* 'memnuniyetle' (326a:5) 'adamakıllı' (324b:2), *mudām* 'her zaman' (324:6), 'her müddet' (325b:9), 'ebediyen' (327a:7) *muttaşil* 'daima' (325b:9), *pāk* 'tamamiyle' (322b:10); *ravān* 'aniden' (327a:9) 'anı' (324a:2) 'derhal' (323b:7); *ravān uyan-* 'sıçrayarak uyanmak' (327b:11) *ravān çık-* 'aceleyle çıkmak' *ravān yükün-* 'ani secde' (328a:7); *yağşı bil-* 'gayet iyi bilmek' (325a:7)

Yalın haldeki isimler sayılarla tavsif edilirler, sıfatlar veya zamirler zarf gibi kullanılırlar: *Bir keçä* 'bir gece' (322a:5); *bir laħza* 'bir an' (324a:4) *har dam* 'fasılasız' (322a:9); *ol dam* 'derhal' (326b:7), anlamın mükemmeliyetini arttırmak için *p* gerindiumu ile (322a:9); *ol zamān* 'şimdi' (328a:7), 'şimdiden' (322b:1), *usal laħza* 'aynı anda' (324a:2), 'derhal' (322b:8), *uşbu keçä* 'bu gece' (328a:5); *hēç bāb* 'bir şey değil mevzu değil' (324b:3)

İyelik halli isimler zarf gibi kullanılır *Ĥayrat tüni* 'acaip gece'.

Sıralı isimler zarf gibi kullanılır: *Şām saħar* 'geceden gün doğuşuna' (324b:10), *h^wār ü zār* 'ruhu sıkılmış ve mahzun' (322a:6).

İki kere tekrar yoluyla oluşturulmuş zarflar: *Zār zār* 'acı acı ağlamak' (328a:3); (enstürmantal) eşitli hali eki alan isimler: *kündüzün* 'güpe gündüz' (324b:4).

-*p* ve -*ban*'lı gerindiumlar zamir olarak kullanılır: *Aşukup* 'acele ile' (322b:8); *intikiben* 'Şiddetle tahrik ederek' (322b:1); *tapşurup* 'güvenle' (326b:2). Bu zarflar gramatik şekillerin lugat kitaplarında yer almalarının sonucudur. Zarf olarak kullanılan Arapça cümleleri: '*Ākıbatu'l-kışşa* 'hikâyenin sonu' (327b:8); *fīl-hāl* 'derhal' (328a:7)

Zarf olarak kullanılan Farsça cümleler: *Ba yak nāgahān* ‘duraksamadan’ (322b:8), *ba rōy-i hāk* ‘sebebiyle’ (322b:10); ‘alâ kadar-i hāl’ ‘yapı ve görünüşüne has’ (322a:1)

Fiil şekilleri. Emir kipi: 2. teklik şahıs için olumsuz (2) veya olumlu (7) fiil kökü kullanıldı. Meselâ, *sür eşākinġ ilgāri* ‘Eşeğini ileri sür!’ (325a:6), *sakla tiliġ!* ‘dilini tut’ (325b:11) -*gil*’li şekiller sadece iki kere yer alır: *Davlat u nuşrat bilā bolġul ziyād!* ‘sıhhat ve başarın ziyade olsun’ (328a:4), *çuraġul!* ‘derin baştan ayaġa soyulsun’ (325b:11) -*gin*’li³⁷ şekiller de 2. teklik şahıs için kullanılır: *açmaġin!* ‘Beni açmaya zorlama!’ (325a:3), *koġġin* ‘bırak (uygunsuz iddiaları)’ (323b:8), ‘(ellerini karnının üstüne) koy!’ (323b:9) *yürümeġin!* ‘gitmeyin!’ (324b:4) -*inġ*’la biten 2. çokluk şahıs şekilleri (3) meselâ: *afv kılınġ!* ‘afvedin’ (328b:4)

İstek: teklik şahıslarda -*ay* (3) ve -*ayin* (5) ekleri kullanılır. Meselâ, *māt kılay* ‘mat edeyim’ (323b:8) *sındurayın* ‘yakıp yıkayım’ (325a:1). çokluk şahıslarda -*alı/-li* ekleri görülür: *Parda bilā sözlāli* ‘müzikle konuşalım’ (323a:6) *yamandın kılalı ihtirāz* ‘kötülükten uzak duralım’ (327b:8).

Şimdiki zaman istek şekilleri -*ġay* ve -*ġa*’nın her biri bir örnekle temsil edilmişlerdir: *Sen kebi rūsvā maġga bolġay* ‘adū’. ‘bana düşman olan senin gibi bir itibarsız biridir’ (327b:4) *Kim saġga tegmās degā sän, mā u man.* ‘(Başkalarının) mübalaġalı böbürlenmesinin seni rahatsız etmediğini iddia edersin’ (325a:4).

Öğrenilen geçmiş zaman iki durumda gelecekte kaçınılmaz olan harekete delâlet etmede kullanılır.³⁸ *Tanbūra dek yüzni kılay pāymāl / äylādi oġlanlar anı destmāl* ‘Tanbura gibi yüz yüze kötü muamele edeceğim / böylece hizmetkârlar ona (icabında) ellerini silecekler’. (324a:8) *Ol kişi kim seni çalar bilgüçä / kaldı belā dastıda ol ölgüçä* ‘seni çalmayı öğrenen kişi / ölene dek derdin elinde esir kalacak’ (327a:3).

³⁷ Orta Asya Türkçesi’nde -*gin* şekli genellikle şiir dilinde kullanılır.

³⁸ Krş. J. Eckmann, *Ch. Manual*, s. 93.

Devam eden şimdiki zaman şekli şu örnekte kendini gösterir: *Anıñg üçün mu kıla dur siz fiğān* ‘Siz onun için mi feryād ediyorsunuz?’ (328a: 2).

‘ermek’ ‘olmak’ **yardımcı fiili** geniş zamanda *er-* kökünü (16) ve öğrenilen zamanda (2) ve şartta (1) *e-* kökünü, alır. Meselâ, *va hēç şay aşyadin anıñg zikridin hālī ermes.* ‘Tek bir eşya yoktur ki onun zaferini (ona ilâhiyi) okumasın’. (321b:3) *Bir keçä gam birle hırāmān edim.* ‘Bir gece keder iftiharla yürüyebildiğim tek şeydi’. (322a:5) *yattım esä yer üzä ne bāk erür?* ‘Eğer ben de yere uzanırsam, ne beis?’ (325b :2).

Fiil şekillerinin Azerî formları. Kategorisel Gelecek. *İçerem*³⁹ şekli *H^was içäräm faqr elidin cām-i zahr* de kendini gösterir. ‘Yoksulluğun elinden zehir kadehini memnuniyetle alırım ve doğrudan içerim’ (326a:5) **Olumsuz geniş zaman.** Birinci teklik şahıs *koyman*⁴⁰ *men seni koyman bu uruşmak bilä* de kullanılır. ‘Bana bu saldırmadan dolayı senin gitmene izin vermeyeceğim.’ (322a:11)

Lugat: Ahmedî’nin eserinin sözlüğü, kısmen klâsik, kısmen de halk dili Farsçasından veya aha az şumüllü olmak üzere Arap dînî terminolojisinden alınmış, aslî olarak Farsça ve Arapça kelimeleri ihtiva eder. Ahmedî’nin kullandığı deyimler ve muayyen ifadeler çoğunlukla Farsçadan iğreti tercümelerdir. O, Farsça ve Arapça kelimeleri de kullanır, meselâ *dar ba-dar* ‘derbeder’ (Sözlük anlamı: kapıdan kapıya) (326a:10) *man-i bēçāra* ‘zavallı ben’ (Sözlük anlamı: talihsiz olan ben) (328a:8) *nuh parda-i aflāk* ‘cennetin dokuz perdesi’ (322a:10), *‘Ākıbatu’l-kışşa* ‘hikâyenin sonu’ (327b:8)

Ahmedî’nin Türkçe kelime malzemesi, zamirler, edatlar, kelime sonuna konan ekler, yardımcı (fiiller) ve aşağıdaki kayda değer maddeleri ihtiva eden bir grup aslî Türkçe kelimeyle sınırlıdır:

³⁹ Krş. Şiraliyev, s. 36.

⁴⁰ Krş. J. Eckmann, *Ch. Manual*, s. 102.

Aş- (aç-) ‘serbest bırakmak, açmak’ (krş. Kazak *aş-* ‘açmak’): *Şubh-i sahar aştı şabā yelini*. ‘Seher sabahı sabah rüzgarı ile barıştı’ (328b:7).

Busağa ‘kapı eşiği’ (Zenker, 219b): *Busağadın Kingira koptı ravān*. ‘Birdenbire Kingira eşikten atladı’ (327a:9).

Çaruk ‘deri sandal’ (Radl. III sütun 1863); *kim sanğa tegmäs degä sän mā u man. / Yüzünge çaruk kebi tartıp sazan*. ‘(Başkalarının) yüksek sesle kendilerini methetmesinin seni rahatsız etmediğini iddia ediyorsun. Yine de yüzüne sandala benzeyen bir nikab takıyorsun’ (325a:4).

Çıda- ‘Birşey yapar gibi hissetmek’ (Zenker 351a, krş. Çağdaş Özbek. *çıda-* ‘birisine tahammül etmek’ Borovkov, 520a): *ma‘rakada yatkurup urğan seni / ḥwaşlar urar ol ki çıdağan seni*. ‘Arenada (rakibin) seni alteder ve yenen / (şu durumda) kim kendisini böyle hissederse, sana vurmakla kendini avutur’ (325b:8).

Çıraylık ‘güzellik’ (NTM *çıraylig* ‘güzel’ 10a:15, Özbek *çıraylık* ‘güzellik’ JARRİNG, 182). *şaklinġ erür bahs va çıraylık calab* ‘vücudun şekilsizleşmiş, güzelliğin bir fahişenin güzelliğidir’ (325 b: 11).

Çura- ‘soyulmak, müşkül duruma düşmek’ (< Moğolca *çūra*, POPPE, *MTG* s. 137): *Sakla tiling çurağıl, ay Bēadab!* ‘Dilini sakla (ağzında) ve ey Edebsiz! (derin tamamen soyuluncaya kadar arkını, yere sürtmeye devam et!)’ (325b:11).

Ḥwaşla- ‘kendini avutmak, eğlenmek’ (krş. Farsça *ḥwaş kardan* ‘sevindirmek’ STEINGASS, 486b). birleşik isnatlarda *ur-* olarak kullanılır: *Bangī bolup cām‘-i malanglar seni / navbat ilān ḥwaşlar urarlar seni*. ‘Bu fanatik grup bang ile dönerek mest olur / ve sana vurarak kendilerini hoşnut eder’ (326b:3) Bk. 325b:8’de yukarıda *çıda-* maddesinde).

İngir- ‘çatırdamak, çatlama’ (krş. Şorca *ingırşak*, *ingir-*’den ‘çatırdayış’: *Tanbūra dedi*. ‘Hala, ay Kingira / Ança asay men seni kim ingira. ‘Tanbura; ‘Ey Kingira! seni asacağım ve dış kabuğun çatırdayana kadar (yalnız bırakacağım)’ dedi’ (327b:3).

İntik- ‘kuvvetle arzu etmek’ (Kazan Tatarcası *intik*-’ Radl. I, sütun 1447): *İntikibân taşkarı çıktım ravân*. “Güçlü bir arzunun tazyikiyle, fırlayıp dışarı sokağa çıktım”. (322b:1).

Ker- ‘germek’ (Borovkov, 209b): *Yahşı bilür mân şarafıñnu seniñg: / Kerdi Sefer Şāh daffıñnu seniñg* ‘Ben senin yüksek itibarının nereden geldiğini gayet iyi bilirim. Senin vücudunun düz kısmına (deriyi) geren Sefer Şah Hocadır’ (325a:7).

Mā u man (krş. Tacik *movuman*) “azamet, böbürlenme, kendini beğenme, mağrurlanma’. Sufi terimi olarak bk. ERASLAN, Aḥmad Yasavî, s. 463) ‘aşırı mağrurlanma’: *Dedi, ‘Hay hay’, bu nedur mā u man ? Kāldi magar muhtasib-i ḥum şikān?* ‘O dedi ki “Allah aşkına”, bu böbürlenmesi nedir? Bu müfettişin şarap kadehlerimizi kırmak için gelişinden olabilir mi (ve sen onu ne kadar iyi olduğuna iknaya mı çabalıyorsun.)’ (328a:1) 325a:’ya da bk. (yukarıda *çaruk*- maddesi içinde).

Malang (<*langıdan* “topallayarak yürümek” kabilinden) ‘dînî fanatik’ (krş. Farsça ‘dine ifrat derecesinde taraftar’ deyimi. STEIN-GASS 1311a): *Seni Abū Bakr-i Rabābī urup / koydı malanglar eligä tapşurup*. ‘Ebî Bekr Rebâbî bir zaman sana vurduktan sonra seni bazı dînî fanatiklere teslim etti.’ (326b:2), 326b:3 (bk. yukarıda *ḥ^waşla*- maddesi içinde).

Oz- (*-dın*) “bertaraf etmek” (SAYF, krş. Farsça *sabak burdan* deyimi için) *Yulduz ve ay kökte padīdār yoq / tündin oza partav-i anvār yoq*. ‘Gökte ay ve yıldızlar gözükmedi. Gecenin karanlığına meydan duyan bir ışık huzmesi yok.’ (322 b:3)

Ḳoş ‘Şarapla dolu bir çift kadeh’ (BUDAGOV, II, 82b) *Ḳoş tut*- (hoş geldiniz veya uzlaşma anlamına) ‘Bir çift kadeh kaldırmak’ (krş. MN 302a:8) *Pīr dedi Tanbūrağa, “Gōş tut! / Bir birigä başqa birär Ḳoş tut”*. Meyhaneci Tanburaya hitap etti: “Uyarımı tut ve hatanın farkına var! Bir çift kadehi başına kaldır ve arkadaşlarıyla birer birer barış!’ (328b:1).

Sazan ‘örtü, nikab’ (?) 325a:4 (Bk. üstte *çaruk*- maddesi içinde).

Sül- ‘kesmek’ (krş. yeni Uygurca “Eti kemikten sıyırmak” deyimini NAJIB 526b): *Gāh kılıç birlä süülürär anı / gāh bıçaq birlä urarlar anı* ‘Bazen (sizinle oynayan birini) kılıçlarla keserler. / Bazen onu bıçakla yaralarlar’. (327a:5).

Tapşur- ‘Birisine bir şeyi emanet etmek’ (NTM 7b:3) *tapşurup koy-* (*ğa*) ‘Bir şeyi güvenle vermek’ (326b:2) (bk. üstte *malang* maddesinde).

Tola- “dolu olmak (yalın halde isimle birlikte)’ (krş. BH 7b:8) *Baştin ayağınğ tola naqş u hasad* ‘Baştan ayağa haset ve gazez ile dolusun’. (326a: 11).

Tüzäl- ‘düzelme’ (DN “gelişmek” deyimini 239a:2) *Munça dilārām sanğa gōştāb / berdi, tüzälmädiñ ayā hēç bāb!* ‘Gerçi gönül açıcı güzellikler kulaklarını bükmüştür. (Yani, akord anahtarının ayarlanması), görüyorsun, hâlâ düzelmedin!’ (324b:3).

Yaraş- ‘birisiyle uzlaşmak, uymak’ (BN deyim. 91b:88; Özbek deyim. Borovkov 574a): *‘Ākıbat-i kār uşal cām-i sāz / kıldılar āheng yaraşmağnı sāz* ‘Sonunda bu topluluğun telli sazları bir uzlaşma melodisi (çalmaya) tellerini akort ettiler’. (328b:5).

Yükün- ‘baş eğmek’ (krş. M. 325b, krş. Mahmud Kaşgari deyim. 19b:15): *Tanbūra ham hāzır edi ol zamān / Yetti va fıl-hāl yüküñdi ravān.* ‘Şimdi Tanbura da açıkça konuşmaya hazırды. derhal ilerledi, çabucak bir selâm verdi.’ (328a:7).

Cümle bilgisi: metindeki pek çok deyim ve kalıplaşmış tabirler Farsça örneklerden sonra uyarlanmıştır. Genellikle semantik fonksiyonları da Farsçada olduğu gibidir. Bazıları, nasılsa çok az farklı anlamda kullanılmıştır.

Aradın boynun uzat- ‘kalabalığın arasından birinin boynunu uzatması, ‘yükselmek, görünür olmak’ *Çang aradın boynun uzatıp ravān / tüzdi uşal lağza tümän miñğ fiğān.* ‘Aniden Çang yarışmacıların arasından boynunu uzattı ve o anda, on binlerce feryad sesi yükseldi’. (324a:2).

Balā dastıda kal- ‘belânın elinden tutsak olmak, daimi dert içinde olmak’. *ol kişi kim seni çalar bilgüçä / kaldı balā dastıda ol*

ölgüçä “Seni çalmayı öğrenen kişi ölene dek belanın elinde tutsak kalacaktır”. 327a:3.

Başka koş tut- ‘Bir çift kadehi uzlaşmak için kişinin başına kaldırmak’: *Pīr dedi Tanbūrağa, Gōş tut, / Bir birigä başka birär koş tut.* ‘Sonra Tanburaya hitap etti: ‘İkazımı duy ve hatanın farkına var! Bir çift kadehi başına kaldır ve arkadaşlarınla birer birer barış)’ dedi’. (328b:1).

Cāndın ba tang kel- ‘Derin ıstırap içinde olmak’. *Keldim uşal hālda cāndın ba tang.* “Orada o durumda derin sıkıntı içindeydim” (322b:5).

Cāndın toy- ‘Fazla gelmiş, bıkmış’. *Barçası gayrat otı birlä küyüp / Baḥş va maḳāmātta cāndın toyup.* ‘Onların hepsi kıskançlık ateşi ile azap çektiler / makamları icra etmekten ve münakaşadan bıktılar’. (327b:9)

Elgä özini sat- (hak etmediği halde) ‘Kendisini satmak için İnsanların dikatini çekmek ve hürmetine lâıyk olmak’): *da‘va-i dāniş mu ḳalur sen yatıp / Lāf urup elgä özünġni satıp.* ‘Böyle yere uzanıp bilgelik mi taslarsın ve insanlarla saçma sapan konuşup kendini satarsın?’ (325b:7)

Eşik bāz ḳıl- ‘kapıyı açmak (birşeyi salıvermek için), alıştırmak, harekete getirmek’. *Pardada ol murġ-i suḫansāz men / Fitna eşigin ḳılayın bāz men.* ‘Şarkılar söylemede ben mest eden sesli müthiş kuşum. Bela kapısını sonuna kadar açabilirim’. (323a:8).

Fi‘li aş- ‘öfkelenmek, kendisini kaybetmek’. *Tanbūranıġfi‘li aşıp ol zamān / Dedi, “Nä der sen yatıp, ay yatugañ”* ‘Bu sözlerle Tanbūra öfkeleni) Ey Yatugan! böyle yer uzanıp, neden bahsediyorsun?’ (325b:6).

Gōştāb ber- ‘ceza olarak öğrencinin kulağını bükmek, düzeltmek, disipline etmek’. *Munça dilārām sañga gōştāb / berdi, tüzäl-mādiġ ayā hēç bāb!* ‘Her ne kadar ders verici güzellikler kulaklarını bükmüş olsada, bak hâlâ düzelmiş değilsin.’ (324b:3).

Guzar yoḳ ‘üstün gelememek’ (Sözlük anlamı: geçememek) *Barça muşāhib mañga şām saḫar / Yoḳ zuraḫā ahlina mendin*

guzar. ‘(Prensler)in hepsi akşamdan sabaha kadar benim arkadaşlarımdır. Ferasetli kişiler benden vazgeçemezler’. (324b:10), *Könğlini al barçanıñg, ay fitnegar / çön sanğa yoğtur h^wad alardın guzar*. ‘Ey Fitneci! herkesle barış, çünkü sen onlardan vaz geçemezsin.’ (328b:2).

Hırkasıdın baş çıkar- ‘(uzun tefekkürden sonra) Örtüden başını çıkararak konuşmaya hazır olmak’. *Hırkasıdın baş çıkarıp Rabâb / dedi, “man am fakr ilä ‘älġcenâb”* ‘Rebâb, hırkasının altından başını dışarı çıkarıp, “yoksulluk içinde yüce gönüllüyüm’ dedi’ (326a:2)

Hiyâl bağla- “bir şeyi kafaya koymak”: *uşbu keçä Tanbūra bağlap hiyâl / barçamıza berdi basē infī‘âl* “Tam bu gece tambura kafasına koydu. Bizi tevazuyla utandırmak için elinden gelenin en iyisini yaptı.” (328a:5).

Ortada käl- ‘ileri çıkmak’: *Ortada kälđi Kobuz-i bēkarâr / dedi. “Meniñ teg kanı bir pîr kâr”* ‘Vesveseli Kopuz öne çıktı ve dedi, Nerede (Dünyada) benim gibi tecrübeli başka bir kişi var mı?’ (324b:6)

Pardasın yırt- ‘bir kişinin örtüsünü yırtarak teşhir etmek, maskesiz olmak’ *Tanbūranıñg bātıla parvardasın / yırtayın ol baştın ayak pardasın* “Lüzumsuz şeyler üreten Tanburayı örtüsünü baştan ayağa yırtarak teşhir edeceğim. (325b:3)

Pirahan yaqasını çāk äylä- ‘Gömleğin (birşeyin) yakasını yırtmak, tahammül edememek’ *Ağl huvayda bolup aylädi pāk / pirahan-i sabr yaqasını çāk* ‘Artık ona daha fazla tahammül etme ve sabır gömleğinin yakasını yırt.’ (322a:11)

Rōy keltür- (-ğa) ‘birisine dönmek’ *Tanbūra-i gamzagar-i fitnacōy / macma‘-i ol sâzğa keltürdi rōy* “Şuh ve huysuz Tanbura/ Telli sazlar topluluğuna döndü.” (323a:4)

Şa‘af kıl- ‘Bir kişinin kalbini aşk hastası etmek’ *Tanbūra dedi, “Hala kılma şa‘af / murtaddak dar ba-dar-i bad ‘alaf!”* Tanbura; “Dinle, kalbini aşk hastası etme/sen kirli, gezgin firari! dedi.’ (326a:10)

Takallumda käl- ‘Konuşmaya katılmak’ *Käldi takallumda yatup yatugan / dedi, “meniᅡg dek qanı bir ırfa cān?”* ‘Yatugan, yerde uzanıp konuşmaya katıldı. “Benim gibi emsalsiz ruhu nerede bulayım” dedi.’ (325a:9)

Zahrası bar- ‘Korkmak, cesaretini kaybetmek’: *Anıᅡg için mu kıla dur siz fiᅡān / Bardı meniᅡg zahram va köçti cihān.* ‘Bunun için mi siz haykırıyorsunuz / Bu, kalbime eziyet çektirir ve etrafımdakileri toplanıp terk etmeye mecbur eder.’ (328a:2)

Kuran’dan iktibaslar: Kur’ân’dan sadece bir doğrudan iktibas vardır: Sûre 62:1 *yusabbiᅡu li ’llāhi mā fı’s-samavāti wa mā fı’ l-arzi* “göklerde ve yeryüzündeki ki herşeyi tebcil eden Tanrıdır” (321b:4)

Geleneklere atıf. Peygambere mahsus geleneklere dolaylı bir atıf vardır. *Man am faqr ilä ’ālīcanāb* “Yoksulluk içinde, yücü gönüllüyüm” (324a:2) Bk. *Al-faᅡru faᅡrī* “Yoksulluk gururumdur.” (AM s. 23. no: 54)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 به سپاسی بی پایان حضرت ذوالجلال عزوجل را که خالق کل اشیا
 و دانق جمیع اجزا ایزد و معجزی است و این است که درین عالم اریکا
 فرموده تعالی سبحان الله ما فی السموات و ما فی الارض و در و در و در و در و در
 و این است که موجودات محو مصطفی محمد صلی الله علیه و سلم که چاره کار
 بنیادی و ماضی است از اینک شفاعت جزا می باشد علی آله و اصحاب
 الهی بعد بو پیروی او واقعی اجاب التماس پندین و در جاده نیک راه رسیدن
 شفا طره و مبارک تصنیف قلمی در هر سبازی از کما اجاب است پر

321b

عقل قدری حال تر نیست قلمی در اهل بیت دار اندین نیک قلمی
 کسب قلمی سون ایب و لیکن بوقرن نیک مداد مازی در و در
 سخن پر دازی در و در نیک بر شدی الهی المسلمین اعی اصغر

سوز اند است

چرا که قلم نهم بر نه عزا ان ای بیتم	عزیز دوران پادشاهان ایتم
کلیه اخرا ان ای بر اجزا ان	اول نور دوران پادشاهان ایتم
نوشتم اول بار خدای ای بر	اول ای بی قزای و پادشاهان ایتم
عقل خود با زده بود که قلمی در	عزیز نخل ناسیم ایتم
مردم ای یک که ز یادین در	ایتم ایتم ایتم ایتم
جینی در خندان اول	اولی بود پادشاهان ایتم
مصلحت بود ایوب ایتم	پرسن مبر ایتم ایتم

322a

TRANSKRİPSİYONLU METİN

Giriş

321b ¹*Bi 'smi 'llāhi 'r-Raḥmāni 'r-Raḥīm, va bihi nasta'īnu.*

²Sipās-ı bē kıyās Hāzret-i Zū 'l-Calālga, *calla calālahu*, ki Hālik-i kull aşyā ³va Rāzık-ı camī' aḥyā' erür. Va hēc şay aşyādın Anıng zikridin ḥālī ermäs. ⁴*Ḳavluhu ta'ālā, Yusabbiḥu li 'llāhi mā fı 's-samawāti va mā fı 'larzi.*

Va durūd Sarvar-ı Maḥlūḳāt ⁵va Aşraf-ı Mavcūdāt Muḥammad Muştafāga, *şallā 'llāhu 'alayhi wa sallama*, ki bēçāralarınıg ⁶panāhi va 'aşı ummatlarınıg şifā'atḥ^wāhi erür, *wa 'alā ālihi va aşḥābihi.*

⁷Ammā ba'd: Bu bir neçä avrāḳı aḥbāb iltimāsındın, “Rūd-cāmanıng Arasında ⁸Munāzara ve Mubāḥaşa” taşnīf kılındı. Va har sāznı özge avşāf birle

322a ¹*'alâ kadar-i ḥāl ta'rīf kılındı, tā ahl-i ṭabī'atlar andın andak talazzuzē* ²kasb kılsun, dep.

Va lēkin bu fann-nıng şāḥib-rāzı va bu kışşanıng ³suḥan-pardāzı ve bu munāzaranıng murşidi *ad-dā'ī 'l-muslimīn* Aḥmadī, *aḥsana 'llāhu ḥātımatahu.*

⁴*Söz İbtidāsı*

⁵Bir keçä ğam birlä ḥirāmān edim, miḥnat-i davrān bilä şādān edim,

⁶Kulba-i iḥzān içindä ḥ^wār u zār olturuban, dīda-i cān intizār.

⁷Mūnisim ol Yār-i ḥiyālī, vü bas. Ol edi fıryādıma fıryādras.

⁸Nuḳl ğam, u bāda yüräk ḳanıdın: 'Ūd ḥacal nālişim afgānıdın

⁹Har dam aḳıp köz yaşıdın sayl-i ḥūn, Cānda alam, başta havā-yi cunūn.

¹⁰Çııḳdı fiġān ol dil-i ğamnāktın ötti bu nuh parda-i aflāktın.

¹¹Aḳl huvaydā bolup, äylädi pāk pīrahan-i şabr yaḳasını çäk.

توون باورده ای او کسب بدیل اول زمان	دین بکسیان تا شمار چی تقسیم کن
تیره و تار کیکس لب شام ای ری	چ خلق جهان با جاسی آتام بدی
تو طری ایزه بر تو انوار برین	یولدوز وای گوگنت پیدای برین
باردی خیریندین او شال اول نال	کوردی خرد تا مال دی او حالت نال
جیندی خرابت ننه نونک خراب	کیلدم او شال حالدا با نین
یستی نلکس با نیده خرغا اونی	شکاریم اول جاننی حیرت قنی
سر نفسی اوزر کا سزاوار ایزد	دیم ای بلنسی بیقی اول ایزد
سوی خراباب اشوقه بیوان	بولدوم او شال نظر یکسنگ کان
چام و قدح فی تو ییک کله خرم	تیم ایسه سر خراباست میت
سما نسیب اولو گلار کچی مندی ک	تالایدین اوج بار یسه بوی
سر بری سر روده واکو بوی راز	جلسه پیدای حاضر ایسی جم ساز

322b

صورتی اول نیش با یست قلب	سر بری اوزدی پستای قلب
اوز ناد او شاد ایدی بکسنگ نال	بار جاسی پر فی قلب استکان

بیمه شایه بنده ای اول انسیبوره پوزی

بمجه اول سازده کینکونک ای	بجنه و خرغا کر فی ستر جوی
یا سنی کیزه ایزده سوده ایزد	ویدی بونی استنه و خرغا ایزد
پرده بیلا سوز لانی کی ابلت	عزیده و چنگ بنیور از کراف
اناز زاریم ایزد سینگ سینه	پرده فیدیک خوکک استکسینه
قند ایشیکه سوز لانی با برین	پرده اول مرغ خنجر سارینا
خود شاکه سینه بر سر خراب	پاجنه خرابای ز طریق سوا

عزاد دین ترفیق قلب سنوره فی ترفیق قلبه شایه

اوز ناد سوز لانی با سوز لانی	عزاد سینه کچی کسک سوز لانی
------------------------------	----------------------------

323a

322b

- 1 İntikibân, taşkarı çıktım ravân. Tün yarımı ötüp edi ol zamân.
 2 Halk-i cihân barçası ārām edi. Tıra vü tārīk, ‘acab şām edi.
 3 Yılduz u ay köktä padīdār yoq. Tündin oza partav-i anvār yoq.
 4 Kördi hīrad qaldı bu hālatda lāl. Bardı zamīrindin uşal qıl u qāl.
 5 Keldim uşal hālda cāndın ba tang, çıgdı harābatta ğavġā-yi cang.
 6 Tinġlādım ol hālmı hayrat tūni. Yetti falak bāmıda ğavġā üni.
 7 Dedim, “Ay, yā Rabb, bu ne āvāz erür? Har nafasē özgā sazāvār erür.”
 8 Boldum uşal laħza ba yak nāgahān, söy-i harābāt aşuqup ravān.
 9 Yettim esā, pīr-i harābāt mast: Cām u qadaħnı qoyup ol dam za dast.
 10 Qālībıdın rūħ barıp erdi pāk. Yatıp ölüġlār kebi bar rōy-i ħāk.
 11 Maclisida ħāzır edi cam‘-ı sāz. Har biri bir pardada göyā-yi rāz.

323a

- 1 Har biri özini sitāyiş kılıp, şavt u ‘amal naqş [u] numāyiş kılıp.
 2 Barçası birbirmi kılıp imtiħān. Ortada baħş ārdı vü cang u fiġān.

3 *Mabħaş ibtidāstı: Avval Tanbūra Sözi*

- 4 Tanbūra-i ġamzagarī fitnacōy macma‘-i ol sāzġa keltürdi rōy:
 5 Dedi, “Bu ne fitna vü ğavġā erür? Başnġıza bēhūda savdā erür!
 6 “Arbada vü cang ne dur az guzāf? Parda bilā sözlāli! Tā kay bu lāf!
 7 Parda-i mendek tüzün⁴¹ āhangnı: Nāla-i ‘zārım erittir sangnı.
 8 “Pardada ol murġ-i suħansāz men. Fitna eşiġin kılayın bāz men.
 9 “Barçaġa aytay za tārīk-i şavāb, Cumla maqāmatta bir bir cavāb.”

10 *Üd Özın Ta‘rīf Kılıp Tanbūranı Ta‘rīz Kılğanı*

- 11 Üd eşitip küydi anıġ sözıdın. Örtānibān başladı söz özıdın.

41 Yazma: twzwk.

دیدی که سینه بارها کز شد برین	جهد سخاوت بین آکاره سینه
تا ز لایم خود بیکین بوز ناگ	تا بسو پیلهور سینه کچی کنگیک
سازد چید ابارجه این آیم بولو	وصف اچید ابارجه سخاوت اولو
بولدی تلاق ارا مشور ایتیم	لاقی ایدور شاه فخره سیم
طنبورلی طرد تا عوواب	کادسی ستر سلا متکا درج و باب

مبوره ترخیص پله جواب تیغانی

طنبور اول موزنی استیغی	دیدی بلا مؤاجره اشکم کلان
قره تین او شال عوی بی راه	امت قیلای سینه کچی بوز شاه
کولدی بوز کاجو بیلور سینه	بار بوز اکت تار کیکله مین
بارجه سخاوت لار کیکله قالی	حامله خان کچی کازیک سالی
اکیری بولوب کیک و باشک	تاملادی پوره تلاشک کیک

323b

کیک اوزین ترخیص قلیب طنبور	تی ترخیص قلیغانی
کیک اوزین بو شیر اوز ایتیم	توزدی او شال ایلده تار کیک
دیدی بیک بارجه کیکله سینه	عیش و طوب بیک قچی پادکی
شیده ترکیب عمل صوبت قش	قیلاویم اول جلدنی بر نله وقت
قره لایم بارجه دیر اوزون ای	یپی نیک قره نه مجنون ایدر
خلق بیک کینه استایم دام	مینه کچی بوقی طوطی ستر کلام
دایم ایدور شاه بیلان مجتیم	اهل طبیعت بیلا دورا انقیم
طنبور دیکه سینه قیلای ایتیم	ایلدی او عطا لار ائی استمال

مبوره ترخیص پله جواب تیغانی

طنبور دیدی بیک سینه	کچیک سینه ایتی اکیری بر کچی
مینه سینه قویان باورد کچیک	اوتیلدین مینه سینه براتی

324a

323b

- 1 Dedi ki, "Men barçañgıza şâh men. Cumla maķâmâtın āgâh men.
 2 "Nâlalarım 'üd bigin söznâk. Kaysı kıılır men kebi âhang-i pâk?
 3 "Sâz içidâ barçadın atım uluķ. Vaşf içidâ barça şifâtim uluķ.
 4 "Boldı ħalâ`iķ ara maşhūr atım. Lâ`iķ erür şâhğa ħâşiyatım.
 5 "Tanbūra-i behīrad-i nâşavâb Kaysı hunar birlâ mañga der cevâb?"

6 Tanbūra Ta'rîz Bilä Cavâb Aytkanı

- 7 Tanbūra ol sözni eşitip ravân dedi, "Halâ, H^wâca-i İşkâm-kalân!
 8 "Koykın uşal da'vâ-i bērahnı. Mât kılay sen kebi yüz şâhnı!
 9 "Küymâ bu sözgâ çu bilür sen bilig! Bas yüräkiñg, ħarnıñgğa koygın eliğ!
 10 "Barça maķâmâtlarıñgdın ħalıp ħâmila ħatun kebi ħarnıñg salıp!
 11 "Egri bolup boyuñg u başıñg seniñg: Ķalmadı behūda talâşıñg seniñg."

324a

1 Cang Özün Ta'rîf Kıılıp Tanbūrani Ta'rîz Kılganı

- 2 Cang aradın boynın uzatıp ravân, tüzdi uşal laħza tümân miñg fiğân.
 3 Dedi, "Biliñg barcanıñg ustâdı men. 'Ays u ħarabnıñg taķı bunyâdı men.
 4 "Şu'ada tarkīb ü 'amal, naķş u şavt. Kıılmadım ol cumlanı bir laħza favt.
 5 "Ķamzalarım barçadın afzün erür! Laylî meniñg ħamzama Macnün erür!
 6 "Ķalknıñg egnindâ maķâmım mudâm. Men kebi yok tūñ-i şirīnkalâm.
 7 "Dâ'im erür şâh bilân şuhbatım. Ahl-i tabī'at bilâ dur ulfatım.
 8 "Tanbūra dek yüzni kılay pâyımâl, aylâdı oğlanlar anı dasımâl."

9 Tanbūra Ta'rîz bilä Cavâb Aykanı

- 10 Tanbūra dedi, "Hala tek, ay Fazül! Baştın ayak egri sen ü bē üşül!
 11 "Men seni kıoyman bu uruşmaķ bilâ: Oynatayın men seni barmaķ bilâ.

مردی غنی بیادک ز کس	تا اوله ز کس بس گله در کس
دیوایا غنیکو کوریا بیانی	ایکجه سالیب خوش اوارا زانی
موتکجه لارام سکا کوشتاب	بردی قوزللا ویکب ایاج
مککجه برور قسوروی بیکیان	لاف اوروی بی واکر کسندو

توبره اوز بی تریف قلیب لسنوره بی ترفین قلیبان

اورا واکله ی ترفین	دیوی میکب تکب قانی کس
عشق کلسانید و سرع زلیب	تا لار زلفه سب قسبیب
سین کی بوقی مرغ سخن سارتن	جده مقام ایچا دیکان رازتن
مککجه حسن اشنزاده لار	شعلت جهورین آرادده لار
بارجه مصاب ککاشام بحر	بوقی فرقا اینه سیدین کدر
جده مکیت غیشی دور جا کرم	خواجه صفت شاه کین کرم

324b

طیوره ویک جرمی بازارین	سید و امین فرخ خنیا رینی
------------------------	--------------------------

عبد و ترفین پاجواب لیلی

طنبوره دیوی قوزوی بیانی	اجا عین اعظمی پراچی سدا
کیم سکا کیکارن کاسیرین	یوزوکا جادوق کسچی پانان
نادر چکان موسیای بیانی	چرخیکت لاری قیلور سبیب
تخته نابوست کیمی قاشیک	سورایا کیک کیکاری کاسون
غیشی پلور سین شرفیکلی	کیزی صخر شاه و قینکلی

یوزخان اورین تریف قلیب لسنوره بی ترفین قلیبان

کله ی ظلم و انیتب یوزخان	دیوی میکب تکب قانی کس
پایه قدریم اریدین اولولا	سین کیمی بوقی دینی واصفان
مرغشی شیخه اکسیر سین	جاسپس مالخاند اشکر دین

325a

324b

- 1“Har neçä barmaġnı yesänġ rust u pāk, nälalarınġ bas ki kelür dardnāk!
 2“El ayaġınġni kötärıp, ay Danī, egnigä salıp ħ^vaş urarlar seni.
 3“Munça diläräm sanġa gōştāb berdi, tüzälmadınġ, ayā hēc bāb!
 4““Aqlınġ erür kıska ve boynınġ⁴² uzun. Lāf urup yürümagin kündüzün!”

5*Kobuz Özini Ta'rıf Kılıp Tanbūrani Ta'rız Kılġanı*

- 6Ortada kälđi ħobuzī bēkarār, dedi, “Mening teg ħanı bir pīr-i kār?
 7“İşk gulistānıda men ‘andalīb. Nāla-i zārımġa muħıbb tur Ĥabīb.
 8“Men kebi yoġ murġ-i suħansāz-i ‘išk. Cumla maġām icrā degān rāz-i ‘išk.
 9“mamlakat-i ħusnda, šāħzādalar, maşġala-i dahrđin āzādalar,
 10“barça muşāħıb maġa şām [u] saħar. Yoġ zurafā ahlına mendin guzar.
 11“Cumla yigit-i yaħşı dur çakarım. Ĥ^vāca Şafar Şāħ kamīn navkarım.

325a

- 1“Tanbūra dek cumrī-ī bāzārını” sındurayın narħ-i ħarīdārını.

2*Tanbūra Ta'rız Bilä Cavāb Ayġanı*

- 3Tanbūra dedi, “Ĥobuzī bēhayā, açmaġın aġzımını, ba rāy-i Ĥudā!
 4“Kīm sanġa tegmās, degā sen, mā vü man. Yüzünġa çaruġ kebi tartıp sazan.
 5“Mādar-i baç{ça}ġān mu sen, ay bē adab! necä yigitlärni kıur sen talab?
 6“taħta-i tābüt kebi ħāmatınġ! Sür eşäkinġ ilgäri, ħalsun atınġ!
 7“Yaħşı bilür män şarafınġni seninġ: Kerdi Şafar Şāħ dafınġni seninġ.”

8*Yatuġan Özün Ta'rıf Kılıp Tanbūrani Ta'rız Kılġanı*

- 9Kälđi takallumda yatup⁴³ Yatuġan Dedi, “meninġ dek ħanı bir turfa cān?
 10“Pāya-i ħadırım barıdın dur fuzün! Men kebi yoġ dunyāda şāħıb-funün!
 11“Har nafasē şu‘bada-angēz men. Maclis-i sultānda şakar-rēz men.

42 Yazma: bwynynk.

43 Yazma: y'typ için t'tyb.

شده وجودم میں اور بدو عیش	درد الم و غمدا ایمن فرق عشق
یا تیم اسید بر او زانی با کس بود	خوش جهان پس از چون کجا بود
بیر تا میں اول کا شین با تو	طیتره میکس باطل پرورد سینا
بختی میں باریج اور اظارانی	سہی بلبلر اسپستارانی

فیض توفیق بلایا حب انسانی

دیدی نہ در میں با تیری ای تو	عینہ قریب سخن اول
تف اور بیک اندر کئی کئی	مجوی دانش تو قیلور میں
خوش لادا اور اول کہہ لانا	مکگر و ایا تو در ب اور کان کئی
نار و قیاد قیلور میں	متقل ترین با تیب ای نام
غری بوق یا تو کان کئی کئی	بوق ہونہ کما ذرا او با کئی کئی
یا اٹلا کئی کئی جہا قیل ای	کئی کئی ایہ خوش جہا قیل

325b

باب ازین توفیق قلب طہور من توفیق قلبانی

دیدی تم فہمہ الیہ طایر کئی	خود سید میں اثر چہا ریل کئی
اہل طریقت چلہ تھانہ میں	کہہ شریعت تو جو کجا نہ میں
اہل کی با نام و صاحب کئی	بلکہ حقیقت ایور میں شہر
بوق کجا پروای سلطون میں	خوش پارم فخر الیہ میں نام
جلسہ فون با پیدا میں سہنہ	بارجہ این ارادہ میرج سنہ
بلند و تنیک کس و نا آدمی	بولما دی مرکز فہمہ راسدی
بلکہ اوزی ما در الیہ میں	با شین ایق تمانی کئی

فیض توفیق بلایا حب انسانی

مرد کی در بدر بد غلب	طنہ و دوی با قور شہنہ
بیشترین ایہ کئی کئی	اہل طریقت میں ای چہا

326a

325b

- 1“Dard u alam bahırıda men ğarķ-i ‘iřķ. Şu‘la vucūdumdın urur barķ-i ‘iřķ.
 2“Halk-i cihān maskan üçün hāk erür. Yattım esā yer üzā, ne bāk erür?
 3“Tanbūranıñg bātıla parvardasın yırtayın ol baştın ayak pardasın.
 4“Sahl bahā birlā satarlar anı. Yaħşı yaman barça urarlar anı.

5*Tanbūra Ta‘rīz Bilā Cavāb Ayganı*

- 6Tanbūranıñg fi‘li aşıp ol zamān. dedi, “Nā der sen yatıp, ay Yatuğan!
 7“Da‘vā-i dāniş mu kıılır sen yatıp, lāf urup elgā öziñgni satıp!
 8“Ma‘rakada yatķurup urğan seni, H‘waşlar urar ol ki çıdağan seni.
 9“Muţtaşıl altın yatıp, ay Nātamām! Nāla u firyād kıılır sen mudām.
 10“Yok yüzüñggā zarra uyatıñg seniñg. ‘Ġayratı yok Yatuğan’ atıñg seniñg
 11“şaklıñg erür baħs u çıraylıķ calab. Sakla tiliñg, çurağıl, ay Bēadab!

326a

1*Rabāb Özin Ta‘rīf Kılıp Tanbūranı Ta‘rīz Kılganı*

- 2Hırkasıdın baş çıkarıp Rabāb dedi, “Man-am faķr ilā ‘ālīcanāb.
 3“Garçi Şarī‘atta çu bīgāna men, Ahl-i Tarīķat bilā hamhāna men.
 4“Balki haķīķat[ın] ayur men habar Ahl-i Dilē tapsam u şāhib nazar.
 5“H‘waş içārām faķr elidın cām-i zahr. Yok marġa parvāy-i salāñin-i dahr.
 6“Barçadın āzāda men ü munfarid. Cumla funūn bābıda men musta‘id.
 7“Bolmadı hargiz fuķarā hamdamı Tanbūra teg nākas u nāādāmī
 8“Baštın ayak ķāmatı talbīs erür. Balki özi mādar-i İblīs erür!”

9*Tanbūra Ta‘rīz Bilā Cavāb Ayganı*

- 10Tanbūra dedi, “Hala kıılma şa‘af, murtaddakī dar ba dar-i bad-‘alaf!
 11“Ahl-i tarīķat mu sen, Ay Bēhīrad! Baštın ayağıñg tola naķş u ħasad.

یک تحقیق دانینکدیک لوند	کاید اتمیار تیکتور ای خود بسید
سستی او کر ربابی اورک	تودی کلکک و اکیچا تانسو
بکی بولوسبج کیکار چستی	نوبت سلطان قوسلار ایدان کاد
تیکک اوزینی تعریف قیبت طسوزه فی تعریف قلیانی	
دید چکک و ک بیارین	ساز اجدید ارندکمان ناکرین
غزم دوتی ناکک باندن لوند	نار لایم باوج بیکر سوز اید
تاید که سین تودسپام اول کت	تلق جانندن قورار اولدم قیر
جمع بولور شایری شککک	سرچر پی حسین و آئی دیر بچی
شایری ویکت کیشی اور بیدم	چوق سوز جده جانندن غنیم
پشتین ای ایدر ای تدر اید	جودری لار ککک تخم اید
طنز و دیک آکسین و لاک	باشید اول بود و سولک

326b

طسوزه تعریف طسوزه فی تعریف قلیانی	
طسوزه دیدی سوز کیکسای کیم	کورداوی نوران کوزی سوز کیم
اول کیککیم سستی بالار کیک	قالدی لاما سستید اول کیک
جمع بولور لار ککک دیو بیری	جد بیری کیک کیک کوس
کاکه قلیج بولور لار آئی	کاکه چاقی پر لار دور لار آئی
قان پار اول در کک کک	کچ کچی کاکه ککسن اول کک
سین کچی رسوائی قورار کک	قالدی جودت کچ کک کک
ککک اوزینی تعریف طسوزه فی تعریف قلیانی	
بوسانغی دین ککک قوتی دان	دیدنی ککک کک کک زمان
ساز اجدید اشت کک بیری	چوق دورداد ویکت اید
سرچر کیم ناقص و خود اید	طسوزه کیک لار بیدم پایسین

327a

326b

- 1^aLək haqıqatda seniñ dek lavand qayda tapar. Tek tur, ayā H^wad-pasand!
 2^aseni Abū Bakr-i Rabābī urup, qoydı malanglar eligä tapşurup.
 3^aBangī bolup cam[·]-i malanglar seni navbat ilän h^waşlar urarlar seni.”

4^a*Ğıcak Özini Ta'rif Kılıp Tanbūranı Ta'rız Kılğanı*

- 5^aDedi Ğıcak, “Hurdak-i ‘ayyār men. Sāz içidä rind-i kamāndār men:
 6^aĞamzam oqı nāvak-i cāndōz erür. Nālalarım barça cigarsōz erür.
 7^a“Qayda ki men tūzsām ol āhang-i zīr, hālk-i cihāndın qopar ol dam naffīr.
 8^a“Cam[·] bolur şāh-i parī laşkarı: Har birisi husnda aydın barī.
 9^a“Şāh-i parī dek kişi dur hamdamim. Yoq sar-i mō cumla cihāndın ğamım.
 10^a“Baştın ayağım barı tadbīr erür. Cumla parīler mañğa tashīr erür.
 11^a“Tanbūra dek nākas-i rusvāni kör! Başıda ol bēhūda savdāni kör!”

327a

1^a*Tanbūra Ta'rız Bilä Cavāb Ayğanı*

- 2^aTanbūra dedi, “Hala tek, ay Hāsīs! Kōrmadi davrān kōzi sen dek hāsīs.
 3^a“Ol kişi kim seni çalar bilgüçä qaldı balā dastıda ol ölgüçä.
 4^a“Cam[·] bolurlar sañğa dēv u parī: cumla parī laşkarınıñ kāfiri.
 5^a“Gāh kılc birlä sülürlär anı. Gāh bıçaq birlä ururlar anı.
 6^a“Kan içär ol mardak uşal ğuşşadın, hēç kişiğä demäs ol kışşadın.
 7^a“Sen kebi rusvāni faķīr ögrānıp qaldı bu ot içrä mudām örtānıp.”

8^a*Kingira Özini Ta'rif Kılıp Tanbūranı Ta'rız Kılğanı*

- 9^aBusağadın Kingira qoptı ravān. Dedi, “Man am fitna-i āhīrzamān
 10^a“Sāz içidä fitna-i ‘ayyāra men. Cumladın āzāda vü yappāra men.
 11^a“Har neçä kim nākiş u h^wadrāya men, Tanbūra teqlär bilä ham-pāya men.

طنبوره کوسه نونا باسون اکرنا مدی دین ارسن کاکا تیار کاکا
 طنبوره ترغیض نونا جواب باغانی
 طنبوره دیدی بدلی کسکره آنجاسای سیرن سیرن کیم باکیه
 باشیگاک ای قوریک سنیگ باکیه سیرن کیم دینوا کسکا پوغای خرد
 سیرن کلین قیسه لایق ناپدید چاکاشیو کسکی قلیب سیرن مرید
 بارجه سیرن طنبوره لار او کورده سیرن کسک شیم بارجه کورده

کتاب خاندی

عاقبت الله او سال حج یار دیدی یزین قیلاالی احساره
 بارجه سیرن شیری لایق کورده بحث و سخاات تیه بانه سیرن یار
 او شوبه مال او زره سخاان خند طیار موسیقی نیکیسک علیسی تیه دیار
 چیتدی یک تاک اراده یاران پر خراباست او یاندی دولان

327b

دیدی کیم سیرن یوق دونا کورنا کلدی مکر ختت خرم شکیان
 اینکسا و چون سو قیلا او دور بار دی سنیگ نونم کورنی باغانی
 بارجه قولانیس قوتو بان یار زار دیدی لارای سپه و ریزه پر کار
 دولت و نصرت پیلر یوق لایق یار طنبوره نیگه سیرن لایق یار
 او شوبه کور کچر طنبوره نونا شالی بارجه نیزه سیردی سیرن اشغال
 طنبوره نیگه سیرن سوزی سنیگ بزرگ کا او لوندور داغی بزرگ کورنا
 طنبوره هم حاضر ادی لایق زمان سیرن و فی الحال یوق کورنی دولان
 دیدی ایله سیرن لایق سیر راه پر سنی سچاره دا یوق کورنا
 او شوبه باقت باری کا واک سیر معنی سیر یوق باطل قوی باک سیر
 بارجه یوق سیرن سیرن قور ایا کور کور کچر کسکی لار او خجرا
 پر سیرن کیمت مال سیرن طنبوره نونم کورنا پنده اشغال لایق

328a

327b

¹Ṭanbūra köp sözlämäsün az guzâf. Haddıdın artıq anğa tegmäs bu lâf.”

²Ṭanbūra Ta'rîz Bilä Cavâb Ayğarı

³Ṭanbūra dedi, “Hala, ay Kingira! Ança asay men seni kim inğirä.
⁴Başınğ ayağınğ seniğ iki kadū. Sen kebi rusvā mañga bolğay ‘adū.
⁵Sen falakīni kılayın nāpadīd. Cumla-i şayhınğnı kılıp men murīd.
⁶Barçasını ta‘na bilän öldürtüp Sañga yetiştim barını küydürtüp.”

⁷Kitâb Hâtıması

⁸Ākıbatu ‘l-kışşa uşal cam‘-i sâz dedi, “Yamandın kılalı ihtirâz!”
⁹Barçası ğayrat otu birlä küyüp. Baħş u maķāmâtta cândın toyup.
¹⁰Uşbu maħall üzrâ fiğân tüzdilär. Müsîķiniğ maclisini buzdılar.
¹¹Çıķdı ba yak nāgah aradın fiğân Pīr-i ħarâbât uyandı ravân.

328a

¹Dedi ki, “Hay, hay, bu ne dur mā vü man? Kâldi magar muħtasib-i ħum şikan?
²Anıñ uçün mu kıla dur siz fiğân? Bardı meniğ zahram ü köçti cihân.”
³Barça kılağın tutuban zâr zâr, dedilär, “Ay sarvarımız, Pīr-i Kâr!
⁴“davlat u nuşrat bilä bolğıl ziyäd! Ṭanbūranıñ dastıdın, ay ber dād!
⁵Uşbu keçä Ṭanbūra bağlap ħiyâl, barçamıza berdi basē infi‘âl.
⁶Ṭanbūra tegniğ sözi. Ustâd-i Kâr! bizgâ ölüm dur dağı bas nang u ‘âr.”
⁷Ṭanbūra ham ħâzır edi ol zamân. Yetti vü fı‘l-ħâl yükündi ravân.
⁸Dedi, “Ayâ Murşīdimiz Pīr-i Râh! Bir manī beçârada yoķ tur gunâh.
⁹Uşbu camâ‘at barı kâvâk biz. Ma‘nîsi yoķ bâtil u bebâk biz.
¹⁰Barça bolup meni kılunga izâ’.⁴⁴ Kör ki neçük taptılar âħir cazâ.
¹¹Pīr bilip kayfiyat-i ħâlnı, dedi, “Koyunğ behūda af‘âlnı!”

⁴⁴ Yazma: 'yz'.

پەردیدی بنبۆرە ژۆگۆش قوت بێر بێرگە باشتە بێرەر تووش قوت
 کۆنگلینی آل بارچانیڭ چۆن سېڭا یوقور خودالار کۆنگ
 بنبۆرە مەجبت قوبوب اولان توتی قونالین دیدی خەزە کالات
 عەفو قیلەڭ سەنچە پراە مین بار چاکیزە چاکرە کاه مین
 عاقبت کاراوشال جەج پار قیلە یلار اوتکسە پاشا قەن پار
 کەدی صفا لاشکەری تۆزە صەف قیلە ی عداوت بێرکین بێر

صیح سۆزەشتی صبا یلینی

سۆزی خەن خانی جەشەلینی

تم

328b

328b

- 1 Pîr dedi Ƨanbûrağa, “Göş tut! Bir birigä başka birär қоş tut!
 2 “Könğlini al barçanıñg, ay Fitnagar, çön sañga yoқ tur h^vad alardın guzar.”
 3 Ƨanbûra ham çust қopup ol zamân. Tuttu қulağın dedi, “Hurd u Kalân!
 4 Afv қılıñg har neçä bëräh men. Barçanıñza çäkar-i dargäh men.”
 5 ‘Äқibat-i kâr uşal cam’-i sâz қıldılar ähang-i yaraşmaқnı sâz.
 6 Kâldi şafâ laşkarı va tüzdi şaf. Қıldı ‘adâvat çäriğın bar țaraf.

7 Şubh-i sahar aştı şabâ yelini.

Sürdi Hütân hânı Habaş elini

8 tamm

Telli sazlar münâzarası

[321b] (1) *Yardıma muhtac olduğumuz, esirgeyen, bağıslayan Allahın adı ile.*

(2) Her şeyin yaratıcısı olan⁴⁵ ve (3) bütün canlıların rızkını veren⁴⁶ ulu Tanrıya sınırsız hamd olsun. Şânı yücelsin. Onun yüceliğine ibadet etmeyen tek bir şey yoktur: (4) “Cennetlerdeki ve yer yüzündeki her şey Tanrıya medh ü senâ eder”⁴⁷

Bu Tanrı kelâmıdır. Ve tüm mahlûkatın en üstününe hamd olsun (5) ve Allahın selâmeti ile bereketi bütün varlıkların en şereflişi Muhammed’in üzerine olsun ki âilesinin ve arkadaşları ile halkının günahkâr ferdlerinin şefâatçısı, fakirlerin

(6) sığınağıdır. (7) Maksada gelince: Bu birkaç sayfada, arkadaşların ricası üzerine (8) Telli sazlar müsâbakası ve mübâhasası isimli bir eser tertitledim. Her sazı

[322a] (1) seçkin kişiler zevk alsınlar (2) diye kendine has yapısına ve görünüşüne isnaden tanımladım.

Bu san’atın sırlarının sahibi, bu hikâyenin belâgatli nakilcisi (3) ve bu münâzaranın seremonilerinin mürşidi olan Ahmedî ki, Müslümanların hayır duaları onun üzerindedir, Allah sonunu güzel eylesin.⁴⁸

4) Hikâyenin başlangıcı.

5) Bir gece hüzün gurur duyduğum tek şey, / bütün keyif alabildiğim de devrin elemi idi.

6) (Yakub gibi) hüzün hücrelerinde, üzüntülü ve ağlamaklı, bekleyen gözlerle oturuyordum.⁴⁹

⁴⁵ Atf. *al-Halîk* “Yaratan”. Bir Orta Asya ibadet kitabı olan Şeybânî Han’ın *Risâle-i Ma’arif*’indeki Allahın 11. sıfatı.

⁴⁶ Atf. *ar-Razzâk* “Esirgeyen”. Şeybânî Han’ın listesindeki Allahın 17. sıfatı.

⁴⁷ Kur’ân, 62, 1 (Muhammed Ali’nin baskısına göre, bibliyografyaya bk.)

⁴⁸ Kısaca. İmanına sahip olsun.

⁴⁹ Yûsuf hikayesine bir atf (Kur’ân 12) Yazar Yakub’un kendine has ıstırap çekişini tarif eder.

7) Arkadaşın hayali bana rahatlık veriyordu. başka hiç kimse yoktu. / Benim yardım çağırma mukabele eden oydu.

8) Yediğim yiyecek hüznün, tükettiğim içecek kalbimden gelen kan idi. / Matemin kederli sesi telli sazların kralı⁵⁰,ûd'u utandırdı.

9) Gözlerimden yaşlar, kan seli gibi dinmeksizin döküldü. / Sıkıntı kalbimi doldurdu, bir çılgınlık havası başımı sardı.

10) Hüznünlü gönlümden elemin inleyişi çıktı / ve cennetin dokuzuncu katının ötesine doğru uçtu.

11) Akl-ı selîm zuhur etmişti ve ona tahammül edebilmek mümkün değildi, / sabır gömleğinin yakasını yırttı.⁵¹

[322b] (1) Kuvvetli bir arzunun dürtüsüyle, sokağa fırladım. / Zaten (vakit) gece yarısını geçmişti.

2) Bütün dünya halkı durgundu. / tuhaf bir gece idi, karanlık ve kasvetli.

3) Gökte ay ve yıldızlar görünmüyordu. / Gecenin karanlığına meydan okuyacak hiçbir ışık huzmesi yoktu.

4) İdrak sahibi bu (tuhaf duruma) vakıf oldu ve hayretten dona kaldı. / Beyan etme kudretini kaybetti.

5) Orada derin üzüntü içerisindeydim / ki (ansızın yakındaki) meyhaneden kavga sesleri duyuldu.

6) Şu acaip gecede ne olduğunu anlamak için dinledim / Kavga sesleri yedi katlı cennetin çatısının üzerinden yükseldi.

7) “Aman Allahım bu gürültü nedir?” / Dakika be dakika gürültü artıyor.” dedim.

8) Sonra derhal, tereddütsüz (gürültünün geldiği) meyhaneye aceleyle girdim.⁵²

9) Girdiğimde, meyhaneciyi, sarhoş gördüm. / Şişe ve kadehi elinden düşürmüştü.

⁵⁰ Lut'a en önemli telli saz olarak addedilen 'ûd denir.

⁵¹ Kısaca. hakimiyetini kaybetme sebebi.

⁵² Fiil ile zarf arasındaki semantik örtüşme (acele etmek ← bir an önce, duraksamadan) Klâsik Türk şiirinde bir üslup hüneri olarak sıkça kullanılır.

10) Ruhu bedeninden tamamen ayrılmıştı.^{53/} Ölmüşçesine yerde yatıyordu.

11) Telli sazlar topluluğu onun etrafında toplanmıştı. / Her biri değişik bir melodiyle,⁵⁴ kendi kalbinin sırlarını terennüm ediyordu.

[323a] 1) /Her biri kendi medhiyesini terennüm ediyordu. / Bir donanım, performans ve irticalen söyleme gösterisi yaparak.

2) Hepsi birbirini imtihan ediyordu. / (Çok) gürültü, münakaşa ve velvele vardı.

3) *Münakaşanın başlangıcı: Tanburanın açılış hitabı.*

4) Süslü ve kibirli Tanbura / Telli sazlar topluluğuna döndü.

5) ve “Bu gürültü ve patırtı nedir? / Kafalarınıza aptalca hırs sokulmuş” dedi.

6) Kavga ve gürültü (üstün gelmenin) aptalca yolu değil de nedir? / Haydi tercihen ezgilerle konuşalım! Bu aptalca konuşma beyhude!

7) Tellerinizi benim melodime ayarlayın: / Benim hüznümlü sesim kayaları (bile) eritir.

8) Ezgileri (söylemede) akıllara sezâ sesli (efsanevî) kuşum. / Fitne kapısını sonuna kadar açabilirim.⁵⁵

9) Hepinize uygun bir tarzda / tek tek bütün makamlarda cevap vereceğim.⁵⁶

10) *Ûd kendini takdim eder ve Tanburayı tahrik eder.*

⁵³ *An-naıymu ahu'l-mavti* “uyku ölümün kardeşidir” rivayetinden dolayı, uyuyan kişi ölü olarak addedilir. krş. Şeybânî Han, *Risâle-i Ma'arif*, 12b:8

⁵⁴ Bu noktada telli sazlar, *makamları* icrâ eden bir toplulukta birlikte çalmıyorlardı. Onun yerine, her biri diğerleri ile uyumsuz, kendi nağmesini çalıyordu.

⁵⁵ Bir grupta veya toplulukta zuhur ettiğinde rahatsızlık veren güzellikler husule getirmeye atıf. İşte Hafız'dan bu duruma uygun bir örnek: *Figân kîn lüliyân-i şöḥ-i şîrînkâr-i şahrâşöb / çunân burdand şabr-i mâ ki turkân ḥ^wân-i yağmarâ* (BROCKHAUS, s. 44) “Eyvah, bu haylaz ve hilekar çingene kızlar, bu şehrin altını üstüne getirdiler. Tıpkı Türk askerlerinin onlar için konulan yiyeceği sabırsızlıkla kapmaları gibi beni de çileden çıkardılar.”

⁵⁶ Krş. 23 numaralı dip notu.

11) Ūd tanburanın sözlerini dinledi ve rencide oldu.⁵⁷ / Kızgınlıkla ateşlenip kendinden söz etmeye başladı.

1) “Ben hepinizin kraliyim⁵⁸ / Ne kadar makam varsa hepsinden haberdârim” dedi.

2) Sesim öd ağacının ateşi gibi yakar.⁵⁹ / Kim benim gibi kusursuz bir şarkı ortaya çıkarabilir?

3) Benim adım telli sazlar arasında en seçkinidir. / Tarif edildiğimde en azametli bütün kelimeler kullanılmıştır.

4) ismim, bütün yaratılanlar arasında meşhur olmuştur. / İyi tabiatım şahlara lâyıktır.

5) Beyinsiz, bir işe yaramaz Tanbura hangi becerisiyle bana meydan okuyabilir?

6) *Tanbura'nın cevabında Ūd'u azarlaması.*

7) Tanbura bu sözleri duydu ve derhal / karşılık verdi, “Hey! Sen koca göbekli hadım!⁶⁰

8) Bu münasebetsiz iddialara son ver! / Senin gibi yüz şahı alt edebilirim!”

9) “Bu sözlerle rencide olma!⁶¹ Çünkü sen çok tahsil görmüşsün. / (Sakinleştirmek için)⁶² kalbine tazyik et ve ellerini karnına koy.⁶³

⁵⁷ “Üzölmüş”, Türkçeye *küy-* “yanmak, ateşte olmak anlamında tercüme edilir. Telli bir saz ismi olan ‘*ūd*’, keza “öd ağacı” anlamındadır. ‘*ūd küydi*’ tabirinin bu sebepten, “Öd ağacı yanıyor” şeklinde ikinci bir anlamı vardır. Böyle çift anlamlı mısraları düzenleme maksatlıdır. Bu şâirin hünerini gösterir ve şiirin güzelliğine katkıda bulunur. Ahmedî sık sık böyle mısralar düzenlemiştir.

⁵⁸ krş. 47 numaralı dip notu.

⁵⁹ Öd ağacı yandığında kokusunu yayar. Bu sıradan bir duman değil ama onun yandığına işaret eden hoş rayihâdir; ‘*ūd*’ un tatlı melodisi için bir mecazdır. Şeybânî Han aynı imajı kullanır: *Hicr ara küygân köngil hâlmı bilmäs dur kişi / Har ki yansa ‘ūd teg ol h^waş-nafas dur dūd emäs* (Divan, 64:8) “Ayrılık ateşiyle yanan gönlün halini kimse bilmez. Ödağacı gibi yanan kişi dışarı doğru tatlı bir koku çıkartır, duman değil.”

⁶⁰ ‘*ūd*’ un sesine atıf.

⁶¹ Sözlük anlamı: “yakma ...”.

⁶² Kısaca. Tellerini titretmeyi kes, sessiz ol!

⁶³ Kısaca. kendinden memnun Molla pozu taslamak.

10) Bütün makamlarının gerisinde kaldın.⁶⁴ / Hamile bir kadın gibi karnını saldığında!

11) Başın gibi vücudun da deforme oldu.⁶⁵ / Olan kendin için yarattığın boş kuruntudur.

[324a] 1) *Çeng kendisini takdim eder ve Tanburayı tahrik eder.*

2) Çeng aniden hasımlarının arasından boynunu uzattı.⁶⁶ / ve aynı anda onbinlerce şikâyet sesi duyuldu.⁶⁷

3) “(Pekâla) biliyorsun ki ben her şeyin üstadıyım. / Hem (bütün) ziyafetlerin ve şenliklerin de mutlak temelidir.⁶⁸

4) Doğaçlama ve tezyinatta olduğu gibi performans ve kompozisyonda da bir sihirbaz (gibi hünerliyim.) / Hiç birinde bir an bile başarısız olmadım.

5) Benim suh göz süzüşlerim⁶⁹ diğer kişilerden daha etkileycidir. / Leylâ, benim cilveli göz süzüşlerimden Mecnûn gibi delirmiştir.

6) Benim yerim her zaman insanların omuzlarının üstüdür.⁷⁰ / Benim gibi fasih konuşan papağan yoktur.

7) Ben dâimâ şahların maiyetindeyim. / Seçkin insanlar benim sıkı dostlarımdır.

8) Tanbura gibi bir yüzü ayak altında ezeceğim. / Böylece hizmetkârlar (icabında) onu elleriyle çukurdan çıkaracaklar.

⁶⁴ Kısaca. *makamları* icrâda sen solo enstrüman ile ahengli okunan esas melodiyi teferruatlı seçme ve işlemeye muktedir değilsin.

⁶⁵ ‘*ūd*’ un başının, boynundan uzak bir köşeye bağlanmış olduğu gerçeğine atıf.

⁶⁶ Çalgıcının başının üzerinden yükselen Çeng’in uzun boynuna atıf.

⁶⁷ Çok telli Çeng’in, çalgıcının her vuruşuyla ortaya koyduğu sedâya atıf.

⁶⁸ Çeng, hem bir solo enstrüman hem de orkestranın bir üyesidir. Vokalistli veya vokalistisiz icrada, çok defa ‘*ūd*’ birlikteliğiyle kullanılmıştır. Krş. Şeybânî Han’ın *yaşşı tüzât Şebânî sen bu fennda ‘ūd ve çengni / çalgıl kulakların burup sen sen uşol gâ ib surōş* (Divan 73a:13-73b:1) “Bu sanatta, Şeybânî, ‘*ūd*’ ve Çengi doğru akord etti. Onları çaldı ve kulaklarını büktü kısaca: akord vidalarını ayarladı): Sen bilinmeyenin şarkıcısısın.”

⁶⁹ Çengçinin dinleyicileri irticalen etkilemedeki beceresine atıf.

⁷⁰ Çeng çalındığında, çalgıcının omuzuna mukabil desteklenmiş olarak, arkasından tutulur.

9) *Tanbura cevabında (Çengi) azarlar.*

10)“Hey! İçi boş! Kes sesini!” dedi, Tanbura. / Baştan ayağa eğri⁷¹ ve âhengsizsin.⁷²

11) Bana saldırını yanına bırakmayacağım. / (tellerini) (on) parmağımınla çalacağım.⁷³

[324b] 11) Sen parmaklarımın sert ve çılgın darbelerinden ne kadar çok ızdırıp çekersen / sesin de o kadar kederli olacaktır.⁷⁴

2) Ey Hakir kişi! İnsanlar ellerini ve ayaklarını yukarı kaldırıp / seni omuzları üzerine atıp adamakıllı döverler.

3) Her ne kadar pek çok gönül açıcı güzeller kulağını bükse de (yani: senin akord anahtarını ayar etmişse)⁷⁵ de, / görüyorsun, hâlâ düzelmedin.⁷⁶

4) “Beynin küçük⁷⁷ ve boynun uzun⁷⁸ (bunu herkes görebilir) / (Böylece) güpe gündüz övünerek dolaşma!”

5) *Kopuz kendisini takdim eder ve tanburayı tahrik eder.*

6) Kararsız kopuz öne çıktı ve / “(Dünyada) benim gibi deneyimli başka birisi⁷⁹ var mı?” dedi.

7) Aşkın gül bahçesinde bülbülüm.⁸⁰ / Âşıklar benim hüznümlü şarkılarıma meftundurlar.

⁷¹ Çengin kavisli çatısına atıf

⁷² U şeklindeki Çengin sık sık akorda ihtiyacı vardır.

⁷³ 20 numaralı dipnotuna bk.

⁷⁴ Kısaca. Çengin sahip olduğunu iddia ettiği duygulu ses onun kendi becerisinden değil lâkin müzisyenin yeteneğindedir. (116 numaralı dip notuna bk.)

⁷⁵ Çengin yakışıklı gençler tarafından çalındığı âdetine atıf.

⁷⁶ Çengin eğri şekline ve sık sık akort edilmeye ihtiyacı olduğu gerçeğine atıf.

⁷⁷ Çengin hafif ölçüde ses vermesine atıf.

⁷⁸ 63 numaralı dip notuna bk.

⁷⁹ Kopuzun geniş kullanımına atıf.

⁸⁰ Klâsik edebiyatta kopuz, aşkın klâsik enstrümanıdır. Şeybânî Han bunu bu bağlamda zikr etmiştir. *Ay ki sen 'ışkıñg kobuzın sendä dir sâz äylämäk / H^waş yaraşur dilbarimge dâimâ nâz äylämäk* (Divan 86 v: 9-10) “Ah! Kim kendi başına aşkın kopuzunu ahenkle çalma kabiliyetine sahip olsa! / Bu kalbimi her

8) Benim kadar hilekâr başka aşk kuşu yoktur. / Aşkın sırlarını bütün makamlarda söyleyebilirim.

9) Güzellik ülkesinde, şehzâdeler / günlük hayatın meşgalelerinden âzâdedirler.

10) Gecedен gündüze bütün arkadaşlarım / ferâsetli kişiler bensiz yapamaz.

11) Bütün yakışıklı gençler benim hizmetkârımdır. / Seferşah Hoca⁸¹ benim en mütevazı hizmetkârımdır.

[325a] 1) “Tanbura gibi adi birinin mallarını sattığı yeri yakıp yıka-
cağım. / Müşterilerinden talep ettiği fiyatı düşüreceğim.”

2) *Tanbura cevabında Kopuz’u azarlar.*

3) Tanbura “Ah utanmaz kopuz” dedi. / “Allah aşkına, beni ağzımı açmaya mecbur etme!”

4) “Gerçi sen (diğerlerinin) mübalağalı övünmelerinin seni rahatsız etmediğini iddia ediyor / isen de sandala benzeyen bir örtüyle yüzünü ört!”⁸²

5) Ey edebsiz! Sen ihtimal (çok) çocuklu (nikâhsız) bir anne misin? / ki, bütün bu genç adamları (kendin için) talep ediyorsun?

6) Vücutun tabut tahtası şeklindedir⁸³. / sür eşeğini ileri,⁸⁴ bırak ardında yalnız adın kalsın!

7) Ben senin zikrinin yüksek şerefının nereden geldiğini gayet iyi bilirim / Vücutunun düz kısmına (deriyi) germiş olan Seferşah Hoca’dır.

8) *Yatugan kendisini takdim eder ve Tanburayı tahrik eder.*

zaman işveyle daha heyecanlanmaya vesile olur. ”

⁸¹ 24 numaralı dip notuna bk.

⁸² *mā u man*’daki “tesniye”nin orjinal izahı baz alındığında (54 numaralı dip notuna bk.) Bu mısradaki çift anlama hâzdir Kopuzun tesirli olmada çok avantajlı olduğu iddia edilir. Onunla maşuk arasındaki tesniye ortadan kalkmış olduğundan kopuz bu yolda çok avantajlı olduğunu iddia eder. Maamafih yüzündeki peçe ikiliğin açık belirtisidir.

⁸³ Kopuzun şekline atıf.

⁸⁴ Bu, halkın içinden geçen istenmeyen yabancıları, terk etmeye zorlamada kullanılan bir deyimdir. Anlamı, “yürü durma ve burada yerleşme”dir.

9) Yatugan yattığı yerden konuşmaya katıldı. / “Benim gibi eşsiz bir şahsiyet nerede bulunabilir?” dedi.

10) Benim itibarım herkesten daha fazladır. / Bu dünyada benim kadar çok yönlü beceri sahibi yoktur.⁸⁵

11) Her an (yeni) bir sihir yapabilirim⁸⁶ / Şahların meclisinin hatibiyim.

[325b] 1) Aşkdan dolayı her an acı ve elem denizine gark oluyorum. / Aşkın aydınlatan yıldırımını vücudumdan kıvılcımlar çıkarır.⁸⁷

2) Mesken elde etmek için, bu dünyanın insanları kendi kibirlerini tamamen kırarlar. / Öyleyse ben de yere yatarsam ne zarar?

3) Faydasız şeyler husule getiren Tanburayı teşhir edeceğim. / Yüzündeki örtüsünü baştan ayağa çekerek.

4) (Dükkânlar) onu düşük fiyata satar. / İyi veya kötü kim isterse, ona devamlı olarak vurur.

5) *Tanbura cevabında Yatugan’ı azarlar.*

6) Bu sözlerle Tanbura öfkeleni. / “Ey Yatugan! Yerde böyle yatarak neden söz ediyorsun?” dedi.

7) Yerde böyle yatarak⁸⁸ ve saçmalayarak / insanlara kendini satıp ilmini mi ispat ediyorsun ?

8) Arenada (hasmın) sani dövdü ve alçalttı. / (Bu durumda) böyle hisseden herkes sana vurarak kendisini eğler.

9) Ey! Geri zekâlı! Hep böyle yan gelip (sırt üstü) yattığın müddetçe⁸⁹/ hep sızlanıp yardım istiyor olursun.

10) Yüzünde utanmanın zerresi bile yok. / Senin gerçek adın Yatugan, “yatmaktan başka bir şey yapmayan”dır.

⁸⁵ Yatugan, Santur, ortaya koyabildiği geniş melodi çeşitliği ve çok sayıda teliyle övünür.

⁸⁶ Enstrümandan ziyade çalana atıf.

⁸⁷ Yatugan şiddetli aşkın (ışık) müziğine ilham verdiğini iddia eder.

⁸⁸ Başkalarının huzurunda düzgün oturamamak, bir eğitim eksikliği belirtisidir.

⁸⁹ Yatugan ismine atıf. Sözlük anlamı: “(Yerde) yatan kişi”.

11) Vücutun bozulmuş⁹⁰ güzelliğın düşük bir kadının güzelliğidir.⁹¹
/ Ey edepsiz! Dilini (Ağzının içinde)⁹² tut ve derin soyulana (kadar sırtını yere sürtmeye devam et!).⁹³

[326a] 1) *Rebâb kendini takdim eder ve Tanburayı tahrik eder.*

2) Rebab örtüsünden başını çıkartarak,⁹⁴ / “Ben fakirlikte en yüce mertebedeyim”⁹⁵ dedi.

3) Şeriatın dışlanmış olmakla birlikte⁹⁶/ Ben hâlâ tarikat ehliyle aynı mekânı paylaşıyorum.

4) Görüş sahibi ve gönül ehli kişilere rastladığımda / gerçek hakkında bile haberler ifşâ edebilirim.

⁹⁰ Odanın bir tarafına büküp bırakılmış santurun boynuna atıf.

⁹¹ Yatugan ismine atıf (85 numaralı dip notuna bk.)

⁹² Seyfî Sarayî'nin *Gülistân bi't-türkî*'sinde vuku bulan mükemmel deyim: *Tilîngni saqla ağzıngda otur tek* (167a: 10, *saqla-* Farsça: *nigâh dâştan*) “Dilini tut ve sessiz ol.”

⁹³ Moğolcadan Türkçeye geçen *Çurağıl*'in tercümesi. Poppe'nin kendi MTG'inde *çuraba arasun* “derisi baştan sona aşınmış” var. (s. 137b).

⁹⁴ Rebâb'ın uzun bir tefekkünden sonra konuşmaya hazır olduğu anlamında bir deyimdir Sayf-i Sarayî tam anlamını ortaya koyacak şekilde izahlı metinde kullanmıştır: *Köngül iyâlerinden bir şâlih er başın murâkabat yakasına çâkip mukâşafat bahırına müstağrak bolup turur erdi. Bir zamândan sonğra ol şâhib-vaht başın hırkasından çıkardı* (*Gülistân bi't-türkî*, 7b:3-7) “Gönül sahibi insanlar arasından mübarek bir kişi başını tefekkür yakasının içine sokmuş ve vahiy denizinin içine girmiştir. Bir zaman sonra bu dindar kişi başını hırkasının altından çıkarmış ve arkadaşları ile konuşmaya hazır olmuştur”

⁹⁵ Peygamberlik geleneğine atıf. “Fakirlik gururumdur” (*Ahâdis-i Masnavî*, s. 23, no. 54)

⁹⁶ Esâsen her tür müzikal icrâyâ katılıma veya dinlemeye islâmiyette izin verilmez. Peygamber müzik duyduğunda parmaklarını kulaklarının içine koymuş. (WENSINCK, s. 173) Nihayet “müzik dinleme”nin âdâba uygunluğu hakkında şiddetli münakaşadan sonra, Muînü'l-murîd'in aşağıdaki beyitlerinde hülâsa edilmiş olan itilâf gerçeği ortaya koydu: “*Sama 'kılsa 'âşık bolup bēkarâr / ravâ mu teyü halk muni köp sorar / Eger ölsâ nafs rây havâdin revâ / yok ersâ kim aytur sama'ni yarar?* (196b:15-16) “İnsanlar sık sık sorar “Aşığa tahrik olduğunda, ruhâni birleşmelere iştirake izin verilir mi? (cevap şudur) Eğer onun cismani ruhu, idraki ve dünyevi hırsı imha edilmişse izin verilir. Aksi takdirde kim ruhâni birleşime izin verilmiştir der?”.

5) Fakirliğin elinden memnuniyetle bir bardak zehiri alır ve hemen içerim. / Devrimizin şahlarının tesirinde kalmam.

6) Ben bağımsız ve eşsizim⁹⁷/ Bütün hünerler bana öğretildi.

7) Dervişler arasına Tanbura gibi adi ve hakîr bir kişi asla kabul edilmemiştir.

8) Baştan sona bütün yaptığı hilesini açıkça göstermektir. / O iblisin (hilekâr) anasından başka bir şey değildir. ⁹⁸

9) *Tanbura cevabında (Rebabı) azarlar.*

10) Tanbura “Dinle, kalbini aşk hastası etme” / Seni pis, derbeder dönek”⁹⁹ dedi.

11) Ey aptal! Sen gerçekten tarîkat ehli misin? / Sen baştan ayağa kötülük ve haset dolusun.

[326b] 1) Daha doğrusu şu ki senin gibi bir sefih / hiç bir yerde bulunmaz. Öyleyse, kendini beğenmiş kişi! “sessiz ol”!

2) Ebû Bekr-i Rebâbî¹⁰⁰ bir zaman sana vurduktan sonra / seni bazı din fanatiklerine teslim etti.¹⁰¹

3.) Bu fanatik grup uyuşturucuyla mest olup / dönerek ve sana vurarak kendilerini eğlerler.

4) *Gicek kendisini takdim eder ve Tanburayı tahrik eder.*

5) Derken Gicek” “Ben akıllı, haylazım. / Ben telli sazlar arasında mest bir kemankeşim” dedi.¹⁰²

6) Aşk izhar eden bakışlarımın okları ruha nüfuz eden mızraklardır. / Benim kederli sesim insanların ciğerini yakar.¹⁰³

⁹⁷ Rebâbın asli olarak bir solo enstrüman olduğu gerçeğine atıf.

⁹⁸ Türkçe metin *iblis* “şeytan” ve *talbis* “hile” kelimelerini katarak kelime oyunu keyfiyetine haizdir.

⁹⁹ Bu rebabın vasıflarının bir derviş gibi olduğunu bütünüyle inkârdır.

¹⁰⁰ Gazneli Mahmud’un oğlu Mesûd’un maiyet müzisyeni.

¹⁰¹ Sonuç şu ki rebabın arkadaşlık ettiği kişiler gerçek dervişler değil, ancak ona yanlış davranan bir grup ayyaşdır.

¹⁰² Gicek’in yayına atıf.

¹⁰³ Kısaca, insanların kalbindeki şefkati canlandırır. Yanan ciğer şefkatli kalbin mecazıdır.

7) Kısa tellerimi Her nerede akord etsem / Dünya halkı içinden derhal (hayranlığın) hengâmesi kopar.

8) Peri padişahının askerleri (etrafımda) toplanır. / Her biri aydan daha güzeldir.

9) Peri padişahı gibi kişiler benim arkadaşlarımdır.¹⁰⁴ / Bu dünya kıl kadar umurumda değil.¹⁰⁵

10) Bana baştan ayağa beceri bahşedildi. / Bütün periler kendilerini bana vakfetmişlerdir.

11) Şu düşkün ve sefih tanburaya bak! / Kafasına sokulan aptalca hırsırları gözle!¹⁰⁶

[327a] 1) *Tanbura cevabında Gicek'i azarlar.*

2) Tanbura “Hey alçak kes şunu!” diye mukabele etti. / Devrimizde hiç bir göz senin gibi aç gözlü olan birini hiç görmemiştir.¹⁰⁷

3) Seni çalmayı öğrenen kişi / ölene dek dert elinde tutuklu kalacaktır.

¹⁰⁴ Gicek, Şeybânî Han tarafından aşağıdaki mısralarda desteklenen seviyeli arkadaşlığına buyur edildiğini iddia eder: *Kel, ay dilber, içelim bade-i gul! okusun 'andalib çalsun gıcaklar!* (Divan, 56b: 10-11) “Gel kalbi çalan! Kırmızı renkli şarabı içelim. Bülbüller ötsün, gicekler çalsın!”.

¹⁰⁵ Kısaca, peri kralının maiyetinde gicekin endişesiz hayatı vardır.

¹⁰⁶ Tanbura bir münazara için arkadaşı enstrümanları meydan okuyuşa davet etme fikrine atıf.

¹⁰⁷ Gicek, kralların maiyetini haddinden fazla tamah ederek arzuladığı için suçlanır bu Orta Asya islâm âleminin ahlâkî prensiplerinin tam tersidir. Krş. Şeybânî Han'ın bir hükümdarın hizmetine giriş nizamnâmesi: “*Basa kişi kim pādşāhğa iyärsä, bu niyyat bilän iyärmäk keräk kim “kavlum kelse bir fakîr miskîn sözün aytıp işin kifâyet kılayın” eger kıla almasa, pādşāhğa aytıp öz boynudın adä kılıp pādşāh boynığa koysun öz nafs u havāsığa māl va cihâti üçün iyärmäsiin* (Risâle-i Ma'arif, 41b: 6-10). “Eğer bir kişi Şâhın refakatine katılırsa, şu maksata göre hareket etmeli. Eğer onunla konuşma fırsatı olursa fakîr ve muhtaç kişinin tarafında olmalı ve (Böylece) o kişinin menfaatini yüceltmelidir. O bu maksadı başarmaya muktedir olmasa bile, onun (en azından hükümdarla konuşarak) omuzlarından mesuliyet yükünü kaldırıp hükümdarın omuzlarına koysun. (Mamafih) yapamadığında, (sadece) kendisi ve ihtirası için veya para ve (kendi) hayrına hükümdarın maiyetine katılır.

4) Cinler ve periler senin etrafında yarışacaklar (bu gerçektir): / Periler ordusunun bütün hainleri.

5) Bazen (seni çalanı) kılıçlarla kesecekler, / bazen bıçaklarla yaralayacaklar.

6) Şu uğursuz naçiz adam üzüntü içinde (kendi) kanını içer, / (ama) hiç kimseye bu kötü durumunu söylemez.

7) Zavallı, sadece senin kadar hakîr bir şeyi çalmayı öğrendiğinden dolayı / daima (kendi yaktığı) ateşte yanacaktır.

8) *Kingira kendisini takdim eder ve Tanbura'yı tahrik eder.*

9) Kingira birdenbire eşikten sıçradı / ve "Ben son devir finesiyim"¹⁰⁸ dedi.

10) Ziyafetlerde hilekâr baş belâsıyım. / Bağımsız ve eşsizim.¹⁰⁹

11) Ben her ne kadar kifâyetsiz ve kibirli isem de, / Tanbura gibilerle (hâlâ) aynı mevkideyim.

[327b] 1) Tanbura çok saçma konuşmaya son vermeli. / Zaten bu asılsız konuşma çok uzadı ve ona yaraşmıyor.

2) *Tanbura cevabında Kingira'yı azarlar.*

3) Tanbura "Ey Kingira dinle!" dedi. / Seni asacağım ve kabaktan yapılmış gövden çatlayana¹¹⁰ (kadar seni tek başına bırakacağım).

4) Senin başın ve ayakların iki kabaktan yapılmıştır. / Senin kadar rezil kişi benim için düşmandır.

5) Senin gibi bir ilâhî cisme üstün geleceğim.¹¹¹ / Bütün şeyh

¹⁰⁸ Klâsik Farsça'dan bir deyimdir. (STEINGAS, 907a, bk. *fitna*) Kingira, Kur'ân'ın 82. âyetinde tarif edildiği gibi mahşer gününden önce vuku bulanlara benzer dehşet verici olayları hasıl etmeye muktedir olduğunu iddia eder.

¹⁰⁹ Kısaca, Kingira, icrada diğer enstrümanlara bağlı değildir ve tâbi olmaz, *durr-i yekpâre* "emsalsiz inci" denmez. Orijinal tabiri *yekpâre* "emsalsiz"dir.

¹¹⁰ Kingira ismi ve inğira- fiili (sen) çatırtıda bilir misin" fiiliyle orijinalinde kelime oyunu yapılmıştır.

¹¹¹ Kısaca, İnsanlara gerçekte kim oduğunu söyleyerek parlak yüzünü karartacağım.

lerini mürîdim yapacağım.¹¹²

6) (Gördün) Onların hepsini tekdirlerimle öldürdüm. / Onları kül haline getirdikten sonra sana yetişmiş olurum.¹¹³

7) *Kitabın son kısmı*

8) Hikâyenin sonunda telli sazlar topluluğu / uzlaştı: “Fitneden uzak olalım”!

9) Onların hepsi kıskançlık ateşiyle cezalandırıldılar. / Makamları icradan ve tartışmadan yeterince nasiplendiler.

10) Onlar hemen feryad etmeye başladılar. / Mûsikî toplantılarını terk ettiler.

11) Bu figan o kadar gürültülüydü / ki yaşlı meyhaneci sığırayarak uyandı.

[328a] 1) “Allah aşkına bu mübalağalı övünme nedir?” dedi. / Bu övünme şarap bardaklarımızı kırmak için gelen zabıtaya olabilir mi (ve siz onu ne kadar nazik olduğunuza ikna etmek için gayret ediyorsunuz?).¹¹⁴

2) Onun için mi figan ediyorsunuz? / Bu kalbimi botlarımın içine sokuyor¹¹⁵ ve komşuları eşyalarını toplayıp gittmeye zorluyor.¹¹⁶

¹¹² Kısaca, şeyhin sertliğiyle onları korkutacağım.

¹¹³ Kingira'nın en son konuşmasının sebebi telli sazların en alt kademesinde olmasıdır. Onun “şeyhleri”, ondan evvel Tanbura ile tellerini akord eden telli sazlardır.

¹¹⁴ Hükümet şarap içmeye mani olmak için, şarap kaplarını kırmayı ve meyhanelere baskını âdet edinmiştir. Şeybânî Han, Divanında, emrindeki bir grup dindar gencin, fazla şarap içimine hoşgörü gösterildiği rapor edilen ordu birimine baskını nasıl başardıklarını nakl eder: *Samarqandı kapap turğanda şafar ayınıñ başında bu mağallada leşker icidä şarâb bisyâr boldı dep aytular erse, sol kolnıñ namâzgüzâr yiğitlerini yiberip şarâb humnlarını bozdurdum.* (50b:6-9) “Semerkand’ı işgal ettikten sonra, sefer ayının başında, bu şehirde askerlerimin çok fazla şarap ele geçirdikleri (bana) rapor edildi. (ordunun) sol kanadından bir grup dindar genç adamı derhal gönderdim ve onlara askerlerin şarap kaplarını kırmalarını emrettim.”

¹¹⁵ Sözlük anlamı: “ödüm koptu” anlamı, cesaretimi kaybettim korktum (Bk. Borovkov 16b, bk. *zahra*)

¹¹⁶ Uzaklaştılar çünkü daha fazla bu gürültüye katlanamadılar.

3) Hepsi ellerini kulaklarının üzerinde tutarak (itaatkâr halde)¹¹⁷ / ve acı acı hıçkırarak / “Ey Üstad! sen bizim efendimizsin” dediler.

4) Sıhhatin ve başarım artsın! / Tanbura'nın kötülöklüklerinden bizi kuru, sana yalvarıyoruz!

5) Bu gece, Tanbura bunu ziyadesiyle kafasına koydu. / Hepimizi aşığılmak için elinden gelenin en iyisini yaptı.

6) Ey muhterem üstad! Tanbura gibilerin sözleri / bizim için ölümdür ve utanç ile tahkirdir.¹¹⁸

7) Bu durumda Tanbura da açık konuşmaya hazırdu. / Birden öne çıktı. Hızlı bir reverans yaptı.

8) ve “Ey hocamız! Yeryüzündeki tek deneyimli kişi! dinle!” dedi. / Günah sadece ben zavallıda yoktur.

9) Bu topluluktaki her kişinin içi oyuktur. / Hepimiz duygusuz, değersiz ve küstahız.¹¹⁹

10) “Buradaki fertlerin hepsi benim canımı sıkmak için birleştiler. / Onlara sonuçta nasıl bir ceza gelecek hemen şimdi görün!”

11) (Bu durumda) meyhaneci ne olduğunu anladı. / Ve (“hepiniz) Bu aptalca davanışa son verin” dedi.

[328b] 1) Sonra Tanbura'ya hitap etti. “ikazımı dikkate al ve hatanı anla! / Karşılıklı kadehlerinizi başınıza kaldırın ve teker teker (arkadaşlarınızla barışın).

¹¹⁷ Bu hareket, boyun eğme ve nedamete işaret eder.

¹¹⁸ Bu mısradaki fikirlerin doğal tarzı tersine döndürölmüştür Bu konuşma tarzı Latince ve Yunancada *hysterion proteron* olarak bilinir.

¹¹⁹ Tanbura'nın itirazı, telli sazların latif “sesler”le donanmış olmalarına rağmen, onların içlerinde ruh olmadığı ve vukuf, hüner ve icra iddialarının tamamen saygısızlık olduğudur, Seyfi'nin *Gülistân bi't-turki*'sinin aşğıdaki parçasına sürpriz benzerlik gösterir: *Eşitip faşih nuşkın suküt kılma kim / anıñ tilinde dür baş ne hunar ki bar içindä / Mütakallim er faşāhat bilä sözläsä müsecca' / Eşigindä dur silāhı yel esar şişār içindä* (157a:7-10) “Ateşli Hatibin konuşmasını duyduğunuzda, etkilenmeyin ve suskun kalmayın. Çünkü sahip olduğü hüner dilindedir, içinde değil. Can sıkıcı ritimde konuşan gösterişli hatip girişte (eşikte) silahlarıyla bir kaleye benzer ancak içinde sadece rüzgâr esmektedir.

2) Ey Baş belası! Hepsiyle uzlaş! / Çünkü onlara üstün gelemiyorsun.

3) Tanbura ayağa fırladı / (pişmanlığı göstermek için¹²⁰) ellerini kulaklarının üstüne götürerek “Büyük küçük dinleyin” dedi.

4) Bütün kabalığım için beni affedin! / Hepinize nispetle meclisin (hakîr) uşağıyım.¹²¹

5) Sonunda bu topluluğun telli sazları, / uzlaştırma melodisi (çalmak) için tellerini akord ettiler.

6) Sükûnet ordusu geldi ve saf saf dizildi. /Düşman ordusunu kaçırdı.

7) Seher sabahı sabâ rüzgârıyla barıştı. Hoten hanı, Habeş ordusunu kaçmaya mecbur etti.

BIBLIOGRAPHY AND REFERENCES

ALLWORTH Allworth, E. (ed.), *Central Asia: A Century of Russian Rule*. New York: Columbia University Press, 1967.

AM Forûzānfar, B., *Aḥādīs-i Maşnavī*. Teheran: University Press, 1334 A. H.

Bābur-nāma *The Bābur-nāma in English (Memoirs of Bābur)*. Translated from the original Turki Text of Zāhiru'd-dīn Muḥammad Bābur Pādshāh Ghāzī, by A. S. Beveridge. London: Luzac & Co. Ltd., 1922, LXI + 880 s.

BH *Bahru 'l-Hudâ*, by Muḥammad Shaybānī Khān. MS London, British Museum. Add. 7914. Published by A. J. E. Bodrogligeti, “Muḥammad Shaybānī's Bahru 'l-Hudâ': An Early Sixteenth Century Didactic Qasīda in Chagatay”, *UJb* 54 (1982), s. 1-56.

¹²⁰ 114 numaralı dip nota bk.

¹²¹ Tanbura bu mübalağalı ifadeyi arkadaşı enstrümanlara alçak gönüllülüğünü göstermek için kullanır.

- BOROVKOV Borovkov, A. K. and others, *Uzbeksko-Russkiy slovar'*. Moscow: The State Publishing House of Foreign and National Dictionaries, 1959.
- BUDAGOV Budagov, A. Z., *Sravnitel'nyy slovar' turetsko-tatarskiĥ nâreĥiy*. Sanktpeterburg, 1969.
- DN *Dahnâma*, by Yūsuf Amīrī. MS London, British Museum, Add. 7914, 228b-272a.
- ECKMANN, Eckmann, J., *Chatagay Manual*. The Hague: Mouton & Co., 1966.
- ECKMANN, Eckmann, J., "Die tschagataische Literatur", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, vol. II. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1965, s. 304-402.
- Haidar Mirza* Elias, N. And E. Denison Ross, *A History of the Moghuls of Central Asia Being the Tarikh-i Rashidi of Mirza Muhammad Haidar, Doughlât*. (First published in 1895). New Impression, London: Curzon Press, 1972).
- ERASLAN, Eraslan, K., *Ahmed-i Yesevi, Dîvân-i Hikmet'ten AY Seçmeler*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983, 504 s.
- FITRET Fitret, *Eng eski türk edebiyati nemuneleri. Edebiyatimizning te'rihi üçün materiallar*. Samarkand-Tashkent: Uzbekistan devlet neşriyati, 1927.
- JARRING, Jarring, G., *An Eastern Turki-English Dialect Eastern Turki Dictionary*. Lund: Håkan Ohlssons Boktrykeri, 1964, 338 s.
- Kāshgharī Atalay, B., *Divanü Lugat-it-türk Tıpkıbasımı*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1941.
- KÖPRÜLÜ "Çagatay Edebiyatı", *Islâm Ansiklopedisi*, vol. III. Istanbul, 1945, s. 270-323.

- MM* *Mu'īnu 'l-Murīd*, by Islam. MS Bursa, Orhan Library, 1605. Critical edition by A. J. E. Bodrogligeti, *Islām's 'A Guide for the Novice'*. (Forthcoming).
- MN* *Maḥabbat-nama*, by Khwārazmi. MS London, British Museum, Add. 7914. Published by E. N. Nadjib, *Khorezmi, Muhabbatname*. Moscow: The Publishing House of Oriental Literature, 1961.
- MQ* *Maḥbūbu 'l-qulūb*, by Mīr 'Alī Shīr Navā'ī. MS Ankara, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 187.
- NTM* *Niṣāb-i turkī dar luġat*. Author unknown. MS Manchester, The John Rylands Library, Turkic 63.
- NADJIB*, Nadjib, E.N., *Uygursko-russkiy slovar'*. Moscow: The Publishing House "Sovetskaya entsiklopediya", 1968, 828 s.
- PLATTS*, Platts, J., *The Gulistān of Shaikh Muṣliḥu 'd-dīn Sa'dī of Shīrāz*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1871.
- POPPE*, *MTG* Poppe, N. N., *Mongol'skiy slovar' Muḳaddimat al-adab*, Parts I-III. Moscow-Leningrad, 1938-39.
- QUTB* *Husrav u Şīrīn*, by Quṭb. MS Paris, Bibliothèque Nationale, 312. Published by A. Zajaczkowski, *Najstarsza wersja turecka Husräv u Şīrīn Quṭba*. Part I. Text, part II, Facsimile. Warsaw, 1958; N. Hacıeminoĝlu, *Kutb'un Husrev u Şirini ve dil hususiyetleri*. Istanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968.
- RADL*. Radloff, W. *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte*. 4 vols. St. Petersburg, 1893. Reprint: Mouton Co., 1960.
- RIEU*, *Turkish* Rieu, C., *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. London, 1888.
- RM* *Risāla-i Ma'ārif*, by Shaybānī Khān. MS London, British Museum, Or. 12,956. critical edition by A. J.

- E. Bodrogligeti and R. Jaeckel, *Shaybānī Khān's "A Manual of Religious Knowledge". A Book of Devotions for the Uzbek Muslim Empire in Transoxiana*. 1986. (Forthcoming).
- RUSTAMOV Rustamov, E. R., *Uzbekskaya poeziya v pervoy polovine XV veka*. Moscow: The Publishing House of Oriental Literature, 1963.
- RUSTAMOV, Rustamov, E. R., "Munazare 'Strela i luk' usbekskogo poeta XV v. Yakinī", *Sov'yetskoye vostokovedeniye* IV (1957), s. 90-106.
- SAYF *Gulistān bi 't-turkī*, by Sayf-i Sarayi. MS Leiden, University Library, Cod. Or. 1553. Published by A. J. E. Bodrogligeti, *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'dī's Gulistān: Sayf-i Sarāyī's Gulistān bi 't-turkī*. Budapest: The Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, 1969, 540 s.
- SHIRALIEV Shiraliev, M. Sh., *Grammatika Azerbayjanskogo yazıka*. Baku: The Publishing House 'Elm', 1971.
- SHNITNIKO Shnitnikov, B.N., *Kazakh-English Dictionary*. The V, *Kazak* Hague: Mouton Co., 1966, 301 s.
- STEINGASS Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1892, 1539 s.
- THÚRY Thúry, J., *A középázsiai török irodalom*. Budapest, 1904.
- YAQĪNĪ *Oq yayniṅ munazarası*, by Yaqīnī. MS London, British Museum, Add. 7914, 314-321. Published by F. Iz, "Yakinī's Contest of the Arrow and the Bow", *Németh Armağanı*, Ankara, 1962, s. 267-287.
- ZENKER Zenker, J. Th., *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*. Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1866, 980 s.